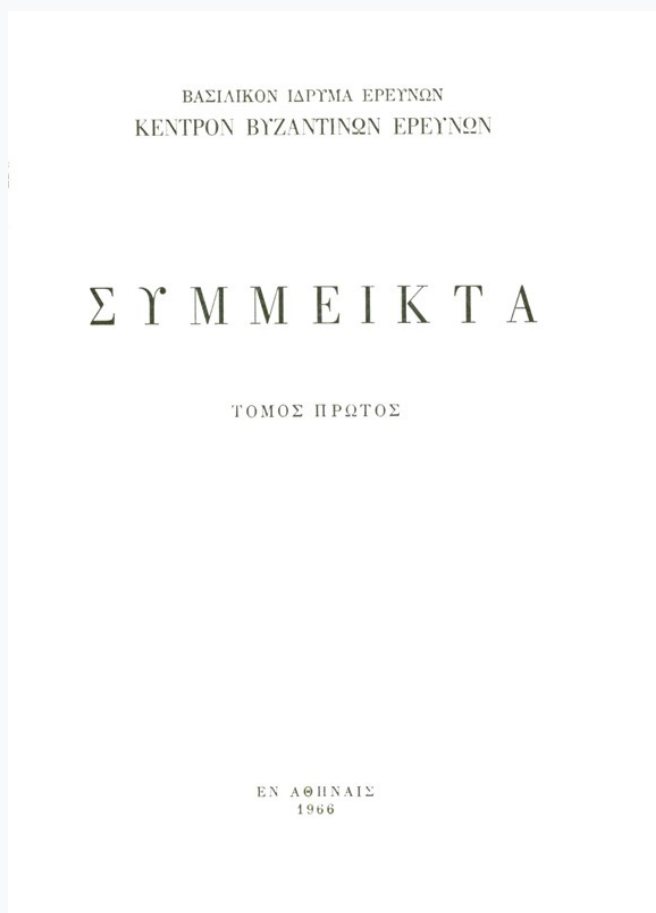

Byzantina Symmeikta

Vol 1 (1966)

SYMMEIKTA 1

Γραφείς και πρότυπα του Πατριαρχικού
ἐπιστολαρίου Μελετίου του Πηγᾶ. Ὁ Πατριαρχὸς
κῶδιξ 396 καὶ ὁ Θεόφιλος Λιβύης

Παν. Γ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

doi: [10.12681/byzsym.558](https://doi.org/10.12681/byzsym.558)

Copyright © 2014, Παν. Γ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Π. Γ. (1966). Γραφείς και πρότυπα του Πατριαρχικού ἐπιστολαρίου Μελετίου του Πηγᾶ. Ὁ Πατριαρχὸς κῶδιξ 396 καὶ ὁ Θεόφιλος Λιβύης. *Byzantina Symmeikta*, 1, 163–183. <https://doi.org/10.12681/byzsym.558>

ΓΡΑΦΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΥΠΑ
ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΑΚΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΑΡΙΟΥ
ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΤΟΥ ΠΗΓΑ

Ὁ Πατμιακὸς κῶδιξ 396 καὶ ὁ Θεόφιλος Λιβύης

Ἡ ἐξέτασις τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Μελετίου Πηγᾶ καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ ἔντυπος αὐτῶν ἔκδοσις προσέκρουσεν εἰς προβλήματα γραφῆς καὶ χρόνου γραφῆς κώδικος φυλασσομένου ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἱ. Μ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν Πάτμῳ. Ὁ κῶδιξ οὗτος φέρει τὸν ἀριθμὸν 396. Ἐκ τῆς ἐπιλύσεως τῶν προβλημάτων τούτων ἐξαρτᾶται ὄχι μόνον ἡ χρονικὴ τοποθέτησις τοῦ κώδικος, ἀλλὰ καὶ ἡ σημασία αὐτοῦ διὰ τὴν ἐν γένει παράδοσιν τῶν ἐπιστολῶν.

Ἐν τῷ μετὰ χειρᾶς ἄρθρῳ, μετὰ σύντομον ἔκθεσιν τῶν μέχρι τοῦδε γραφέντων σχετικῶς πρὸς τὸν Πατμιακὸν κώδικα 396, ἐκτίθενται ἀπόψεις καὶ συμπεράσματα ἀναφερόμενα εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ κώδικος, τοὺς γραφεῖς καὶ τὸν χρόνον συγγραφῆς ὡς καὶ τὰ ἐπὶ μέρους καὶ ἐν συνόλῳ πρότυπα τούτου. Κατὰ ταῦτα ὁ κῶδιξ θεωρεῖται οὐ μόνον καθ' ἑαυτόν, ἀλλὰ καὶ ἐντάσσεται ἐν τῇ καθόλου χειρογράφῳ παραδόσει τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Μελετίου Πηγᾶ.

Τῷ 1863 ὁ Γ. Σ(οφοκλῆς) ἐδημοσίευσεν τέσσαρας ἐπιστολάς τοῦ Μελετίου Πηγᾶ ἐκ κώδικος τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς. Προλογίζων τὴν ἔκδοσιν καὶ ἀναφερόμενος εἰς τὸν κώδικα, ἐξ οὗ ἐξέδιδε, ἐσημείωσεν ὅτι οὗτος ἀντεγράφη τῷ 1840 ἐξ ἑτέρου χειρογράφου γραφέντος «τῷ 1801 ὑπὸ Θεοφίλου Λιβύης τοῦ Πατμίου, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῆς ἐν τέλει τοῦ Χαλκηνοῦ κώδικος ἀπαντωμένης σημειώσεως: *γίνωσκε, ἀναγνώστα, ὅτι τὸν περὶ Ἐκκλησίας Στρωματέα λόγον, ὃν ὁ μακαρίτης καὶ ἀγιώτατος Μελέτιος ἄνωθι λέγει, τὸν ἐδιάβασα καὶ ἐγὼ ὁ ταπεινὸς Λιβύης Θεόφιλος, ὃν εὔρον ἐρριμμένον εἰς ἓνα τόπον. Θανμάσιος τῷ ὄντι καὶ πάσης θείας σοφίας ἀνάπλευς· ἡμεῖς ἄπριλ. η' ἐν Αἰγύπτῳ. Καὶ ἐξ ἐκείνου τοῦ βιβλίου ἀντέγραφα ἐνθάδε τὰς δύο ταύτας ἐπιστολάς, ἵνα μὴ ἔωλοι γένοιτο κτλ. ὁ ταπεινὸς Λιβύης Θεόφιλος»¹.*

1. Γ. Σ(οφοκλῆς), *Βιβλιογραφία*, ΕΦΣΚ 1 (1863), σελ. 47.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Ἰωάννης Σακκελίων ἐπιλαμβάνεται τοῦ θέματος καὶ καθορίζει ὅτι ὁ ἐν λόγῳ Πατμιακὸς κῶδιξ εἶναι ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 396. Ἀκολουθῶς σημειοῖ ὅτι ὁ κῶδιξ οὗτος δὲν ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου Λιβύης ἐξ ὀλοκλήρου, ἀλλ' ὅτι εἶναι ὁμόχρονος τῷ σοφωτάτῳ Πηγά. Τὸν γραφέα τοῦ κώδικος ἀνεύρισκεν εἰς τὸν γράψαντα ἔγγραφον τοῦ Μελετίου Πηγά, τοῦ ἔτους 1597, τὸ ὁποῖον ἐσώζετο ἐν τῇ Ἰ. Μ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν Πάτμῳ. Προσέτι ἀνέφερον ὁ αὐτὸς Σακκελίων ὅτι ὁ Πατμιακὸς κῶδιξ παραδίδει 316 ἐπιστολάς τοῦ Πηγά, αἱ ὁποῖαι ἀπαρτίζουν τὸν α' τόμον τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ, εἶναι δὲ ἄγνωστον ἐὰν σφύζηται καὶ ἕτερος τόμος ἐπιστολῶν τοῦ Πηγά. Εἰς τὴν χεῖρα τοῦ Θεοφίλου Λιβύης ὀφείλονται μόνον αἱ δύο τελευταῖαι ἐπιστολαὶ τοῦ κώδικος, ἐπίσης τοῦ Πηγά. Προσέθετεν ὅτι τὸ ἀπόγραφον τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης ἐγράφη ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου Ἱεροθέου Φλωρίδου κατ' αἴτησιν τοῦ ἱεροκήρυκος Σμύρνης Βενεδίκτου¹.

Ἐνῶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ περὶ τὸν Πατμιακὸν κώδικα ἐτίθεντο ἔλλιπῶς μὲν, ἀλλὰ σαφῶς, παρῆλθεν ἑκατονταετία ὅλη κατὰ τὴν ὁποίαν πολλὴ ἐγένετο συζήτησις καὶ πολλὰ ἐλέχθησαν περὶ τὸν γραφέα τοῦ κώδικος καὶ τὴν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ κῶδιξ ἐγράφη. Παραλλήλως ἀνεζητεῖτο εἰς τὸν Πατμιακὸν κώδικα 396 ἢ κατὰ καιροὺς εἰς διάφορα ἀπόγραφα τούτου, ὁ αὐτόγραφος κῶδιξ τοῦ Θεοφίλου Λιβύης τοῦ Πατμίου.

Ὁ Ἰωάννης Σακκελίων ἐπανῆλθε δις ἐπὶ τοῦ θέματος καὶ ἐτόνισεν ὅτι ὁ Πατμιακὸς κῶδιξ 396 ἐγράφη ὑπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ ὑπογραφέως τοῦ Πηγά, ὁ ὁποῖος ἔγραψε καὶ τὸ ἐν Πάτμῳ σωζόμενον ἔγγραφον τοῦ ἔτους 1597². Τῆς χειρὸς τοῦ γραφέως τούτου ἐξήρει τὰς δύο τελευταίας ἐν τῷ κώδικι ἐπιστολάς, τὰς ὁποίας ἀπέδιδεν εἰς τὸν Θεόφιλον Λιβύης. Ὁ Ἀθ. Παπαδόπουλος - Κεραμεὺς ὑπεστήριξεν ὅτι ὁ Πατμιακὸς 396 ἀπέρρευσε ἐκ τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ (Παναγίου Τάφου) κώδικος ὑπ' ἀριθ. 524. Ὁ κῶδιξ οὗτος ἐγράφη ὑπὸ Μαξίμου ἀρχidiaκόνου τοῦ Μελετίου Πηγά³. Ὁ W. Regel ἐπαναλαμβάνων τὰ τοῦ Σακκελίωνος καὶ τοῦ Ἀθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως ὑπεστήριξε προσέτι ὅτι ὁ Πατμιακὸς κῶδιξ ἐγράφη ὑπὸ γραφέως τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, προσδιορίζων κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ τὸν τόπον συγγραφῆς τοῦ κώδικος⁴. Ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ἔγρα-

1. Ἰω. Σακκελίωνος, *Περὶ τῶν χειρογράφων ἐπιστολῶν τοῦ αἰοδίου Μελετίου Πηγά πατριάρχου Ἀλεξανδρείας*, Πανδώρα 14 (1864), σελ. 609 - 610.

2. Ἰω. Σακκελίωνος, *Μελετίου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας τοῦ Πηγά ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχον Ἱερεμίαν τὸν Β'*, ΔΙΕΕ 1 (1883), σελ. 31 - 77. Ἐπίσης Ἰω. Σακκελίωνος, *Πατμιακὴ Βιβλιοθήκη*, σελ. 178 - 179.

3. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, *Ἱεροσ. Βιβλ.*, τόμ. Α', 1891, σελ. 466 - 468. Ἐπίσης, τόμ. Ε', 1915, σελ. 500 - 518.

4. W. Regel, *Analecta Byzantino - Russica*, Πετρούπολις 1891, σελ. CXV.

ψεν ἀορίστως ὅτι ὁ Θεόφιλος Λιβύης κατὰ τὴν ἐν Πάτμῳ παραμονὴν του ἠσχολήθη περὶ τὴν ἀντιγραφὴν κωδίκων. Μεταξὺ τῶν κωδίκων τούτων ἀνέφερε καὶ ἐπιστολὰριον τοῦ Πηγᾶ καὶ παρατήρει ὅτι διὰ τῆς ἀντιγραφῆς αὐτῆς διέσωσε τὰς ἐπιστολάς τοῦ ἀνδρός¹. Ἡ σημείωσις αὕτη τοῦ Χρυστοστόμου Παπαδοπούλου ἐπέτεινε κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τὴν σύγχυσιν περὶ τὸν γραφέα τοῦ Πατμιακοῦ κώδικος καὶ τὸ αὐτόγραφον τοῦ Θεοφίλου Λιβύης. Ὁ Ch. Astruc παρασκευάζων τὴν περιγραφὴν κωδίκων τοῦ Supplément Grec τῆς Bibliothèque Nationale τῶν Παρισίων ἠσχολήθη μὲ τὸ θέμα. Μεταξὺ τῶν κωδίκων τοῦ Supplément Grec περιλαμβάνεται καὶ ὁ 1040, ὁ ὁποῖος παραδίδει ἐπιστολάς τοῦ Μελετίου Πηγᾶ. Ὁ Ch. Astruc ὑπεστήριξε τὰς ἀπόψεις τοῦ Σακκελίωνος. Εἰς αὐτὰς προσέθεσεν ὅτι ὁ Πατμιακὸς κώδιξ ἐκομίσθη εἰς Πάτμον κατὰ τὸ 1818, ὅτε καὶ ὁ Θεόφιλος (πατριάρχης Ἀλεξανδρείας πλέον) ἦλθεν εἰς αὐτήν. Τὸν γραφέα τοῦ κώδικος ἐταύτισε πρὸς τὸν γραφέα τοῦ ἐν Πάτμῳ σφζομένου ἐγγράφου τοῦ Μελετίου Πηγᾶ (τοῦ ἔτους 1597), ἀλλὰ ἐτοποθέτησε τὴν γραφὴν τοῦ κώδικος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ὑπεστήριξε προσέτι ὅτι ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς 524 ἐγγράφη συγχρόνως πρὸς τὸν Πατμιακόν, ἀλλ' ὁ πρῶτος συνεπληρώθη μέχρι τῶν τελευταίων τῆς ζωῆς τοῦ Πηγᾶ ἐπιστολῶν, ἐνῶ ὁ δεύτερος παρέμεινε ἐλλιπής. Ἐκκινῶν ἐκ τῆς ἐν τῷ κώδικι Suppl. Gr. 1040 παραδόσεως ὑπέθεσεν ὅτι καὶ ἐν τῷ προτύπῳ τούτου Πατμιακῷ 396 πρέπει νὰ παραδίδηται ἢ πρὸς Εὐδοξίαν τὴν βασιλίσσαν ἐπιστολὴ τοῦ Χρυστοστόμου². Ὁ Νικόλαος Τωμαδάκης ἐκδίδων ἐπιστολάς τοῦ Πηγᾶ ἠσχολήθη εὐρύτερον μὲ τὸ θέμα τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῶν ἔργων τούτου. Εἰδικώτερον περὶ τοῦ Πατμιακοῦ κώδικος ὑπεστήριξε τὰς ἀπόψεις τοῦ Σακκελίωνος καὶ προσέθεσεν ὅτι τὸ πολλάκις ἀναφερθὲν ἐγγράφον τοῦ Μελετίου Πηγᾶ τοῦ ἔτους 1597 φέρει ἡμερομηνίαν 19 Ἰανουαρίου. Διὰ τὰς σχέσεις τῶν κωδίκων Ἱεροσολυμιτικοῦ καὶ Πατμιακοῦ ὑπέδειξε τὴν ἀντιπαραβολὴν τούτων διὰ νὰ διαπιστωθοῦν αἱ πρὸς ἀλλήλους τοιαῦται³. Ὁ Ch. Astruc ἐπανῆλθεν ἐπὶ τοῦ θέματος, διότι ὁ Ν. Τωμαδάκης ἡμφεσβήτησε τὴν ἀποψίν του περὶ τοῦ κώδικος Suppl. Gr. 1040, καὶ ἀναφερόμενος εἰς τὸν Πατμιακὸν κώδικα ἐπανελάβε τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἐν τῷ κώδικι τούτῳ πρέπει νὰ ὑπάρχη ἢ πρὸς Εὐδοξίαν ἐπιστολὴ τοῦ Χρυστοστόμου· διότι ἐν τῷ μεταξὺ

1. Χρ. Ἀ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἀλεξανδρεία 1935, σελ. 802.

2. Ch. Astruc, *Théophile d'Alexandrie et les manuscrits de la correspondance de Mélétius Pigas*, Scriptorium 1 (1946 - 1947), σελ. 162 - 164.

3. Ν. Β. Τωμαδάκη, Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ Μελετίου τοῦ Πηγᾶ πρὸς τὴν Ἱερὰν Μονὴν τοῦ Γδερνέττου, Κρητικά Χρονικά 5 (1951), σελ. 263 - 274, 327 - 330 (βλ. ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ, *Μεταβυζαντινὰ Φιλολογικά*, Ἀθήναι 1965, σελ. 71 - 84).

είχε διαπιστωθῆ ἡ παράδοσις τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς καὶ ἐν ἑτέρῳ ἀπογράφῳ τοῦ Πατριακοῦ κώδικος, τῷ Ἀλεξανδρινῷ 296¹.

Οὕτως ἔχουν ἐν συντόμῳ τὰ κατὰ τὸν Πατριακὸν κώδικα 396. Ἀλλὰ κατὰ τὴν διαδρομὴν τῆς ἑκατονταετίας ἤλθον εἰς φῶς καὶ ἄλλοι κώδικες, τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, οἱ ὁποῖοι ἔφερον τὴν προαναφερθεῖσαν σημείωσιν· *γίνωσκε, ἀναγνώστα...*, ἐν τέλει δὲ τὴν δῆλωσιν· *Καὶ ταύτην τὴν ἐπιστολὴν εὐρῶν ἐν τινὶ χάρτῃ παλαιῷ ἀντέγραψον ἐνταῦθα οὖσαν ὠραίαν. ὁ Λιβύης Θεόφιλος.* Οἱ κώδικες οἱ ὁποῖοι ἐνεφανίσθησαν ἐν συνεχείᾳ, παραδίδοντες ἐπιστολάς Μελετίου Πηγᾶ καὶ φέροντες τὴν σημείωσιν ἐκείνην, τὴν ὁποῖαν καὶ ὁ Πατριακὸς φέρει, εἶναι ὁ *Supplément Gr. 1040*², ὁ Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης 120³ καὶ ὁ Ἀλεξανδρείας 296⁴.

Οὕτως ἐγενεῖτο πρόβλημα διὰ τὸν πράγματι ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου Λιβύης γραφέντα κώδικα⁵. Ἐν ὅλῃ δὲ αὐτῇ τῇ συζητήσῃ τὸ πρόβλημα προσέκρουεν ἐπὶ τοῦ Πατριακοῦ κώδικος 396. Τὸν κώδικα τοῦτον εἶχον ἴδει ὁ

1. Ch. Astruc, *À propos d'un manuscrit contenant un choix de lettres de Méletius Pigas*, Tome commémoratif du millénaire de la bibliothèque patriarcale d'Alexandrie, Ἀλεξάνδρεια 1953, σελ. 156 - 165.

2. Περὶ τοῦ κώδικος βλ. Ch. Astruc-Marie-Louise Concasty, *Catalogue des manuscrits grecs. Troisième partie. Le Supplément Grec*, τόμ. Γ', Παρίσιοι 1960, σελ. 143 - 146, ὅπου ἀναγράφονται περιληπτικῶς τὰ κατὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ κώδικος καὶ παρατίθεται βιβλιογραφία.

3. Τὸν κώδικα τοῦτον ἐχρησιμοποίησαν διάφοροι κατὰ καιροὺς ἐκδόται ἐπιστολῶν τοῦ Μελετίου Πηγᾶ, ἀλλ' οὐδεὶς περιέγραψεν αὐτὸν λεπτομερῶς. Τὰς πληροφορίας περὶ αὐτοῦ ἀρῶμεθα ἐκ τῶν δύο προμνησθέντων ἄρθρων (πρβλ. σελ. 163, σημ. 1 καὶ σελ. 164, σημ. 1). Ὁ Ἀγαθάγγελος Νινολάκης, *Μελέτιος ὁ Πηγᾶς ὁ Κρής, Πατριαρχῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ἐπιτηρητὴς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου 1545 - 1602*, Χανιά 1903, σελ. 11, ἰσχυρίσθη ὅτι εἶναι ἀντίγραφον τοῦ *Supplément Grec 1040*. Πρὸς τὸν ἰσχυρισμὸν αὐτὸν ἀντετάχθη ὁ Ch. Astiuc (ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 160) παρατηρήσας ὅτι ὁ κώδιξ Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης 120 παραδίδει 319 ἐπιστολάς, ἐνῶ ὁ κώδιξ *Supplément Gr. 1040* μόνον 211.

4. Θ. Μοσχονᾶ, *Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας, Κατάλογοι τῆς πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης. Τόμος Α', Χειρόγραφα*, Ἀλεξάνδρεια 1945, σελ. 265 - 268. Τὸν κώδικα τοῦτον θεωρεῖ ὁ Ch. Astruc ὡς πρότυπον τοῦ *Supplément Gr. 1040* ἄμεσον, καὶ ἔχι τὸν Πατριακὸν 396 (ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 163). Ἐταυτίσθη ὑπὸ Ν. Β. Τωμαδάκη (ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 328) πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰω. Σακκελίωνος ἀναφερόμενον ἀπόγραφον τοῦ Πατριακοῦ 396 γενόμενον τῷ 1834 ὑπὸ Μιχαὴλ Φαρμακάκη. (Πρβλ. σελ. 164, σημ. 2, μνημονευόμενον ἄρθρον ἐν ΔΙΕΕ, σελ. 31).

5. Πίνακα ἀπογράφων τοῦ Πατριακοῦ 396 συνέταξεν ὁ Ἀθ. Παπαδόπουλος - Κεραμεύς, *Ἱεροσ. Βιβλ.*, τόμ. Ε', 1915, σελ. 501 - 504. Ὁ Ch. Astruc (*Théophile...*, σελ. 163, σημ. 3) ἀναφέρει τὸν Ἀθωντικὸν κώδικα 6169 ὡς ἀπόγραφον τοῦ Πατριακοῦ. Πρόκειται περὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 662 κώδικος τῆς Ἱ. Μ. Παντελεήμονος, ὁ ὁποῖος ἀντεγράφη ἐκ τοῦ Πατριακοῦ ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Πηλουσίου Ἀμφιλοχίου τῷ 1889 (βλ. Λάμπρου, *Κατάλογος Ἀγ. Ὁρῶν*, τόμ. Β', σελ. 411).

Ἰω. Σακκελίων ὁ ὁποῖος καὶ περιέγραψε τοῦτον ἀτελῶς· ὁ W. Regel ὁ ὁποῖος ἤρκεσθη εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Σακκελίωνος· καὶ ὁ N. Τωμαδάκης ὁ ὁποῖος ἐξέδωκεν ἐξ αὐτοῦ ἐπιστολάς. Κατὰ ταῦτα πρὸ πάσης ἐκθέσεως ἀπόψεων καὶ συμπερασμάτων ἐπιβάλλεται μία λεπτομερὴς περιγραφή τῶν περιεχομένων τοῦ κώδικος. Ἡ περιγραφή αὕτη παρέχεται ἐν συνεχείᾳ.

Πατμιακὸς κώδιξ 396.

Χαρτῶος, φύλ. α' - β' + 1 - 250. Ὑδατογράφημα: Τετραγωνίδια¹.

φύλ. α' (Ἐπιστολὴ Θεοφίλου Λιβύης, ἐν σχεδίῳ).

Τῶ ἐν τῷ ἱερῷ μοναστηρίῳ τοῦ θεοβαδίστου ὄρους Σινᾶ καθ' ὑπερορίαν τὰς διατριβάς ποιουμένων πρώην Νικαίας κὺρ Δανιήλ.

Ἄρχ. Ὁ ἐν τῷ ἱερῷ μοναστηρίῳ τοῦ θεοβαδίστου ὄρους...

Τέλ. ... ἀκολουθήσης τοῖς δεδομένοις, εἴτε καὶ μὴ, ὑγίαινε καὶ σώζου.

φύλ. α'ν (Σημείωμα διὰ χειρὸς παλαιᾶς, πιθανῶς ΙΖ' αἰ.).

† ἀντόνιον μακαρήτην | Παισοίου π(ατ)ριάρχου.

φύλ. β' (Ἐπιστολὴ Θεοφίλου Λιβύης, ἐν σχεδίῳ).

Ὅσιώτατε ἡμέτερε πρωτοσύγ(κελλε) καὶ ἐπίτροπε τοῦ Ῥαχητίου, τιμωτάτοι πραγματευταὶ καὶ λοιποὶ πάντες εὐλογημένοι Χριστιανοί, τέκνα ἐν Κ(υρί)ῳ καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἄρχ. Ἡ συνέχεια τῶν ὄρων τὰς ὀρέξεις ἀμβλύνει...

Τέλ. ... ἀλλὰ τὸν ζόφον τιθεὶς τῆς ἀσεβείας.

Ἐπιστολὴ ἐτέρα (Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας Γρηγορίῳ Ε', ἐν σχεδίῳ).

Ἄρχ. Ὅντως ἡ ἡδίστη φήμη τῆς σῆς παναγιότητος...

Τέλ. ... εἰς μακρόβιον καὶ λιπαρὸν γῆρας.

φύλ. β'ν (Ἐπιστολὴ Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας πρὸς Γρηγόριον Ε', ἐν σχεδίῳ).

ἄνευ τοῦ τίτλου

Παναγιώτατε καὶ σεβασμιώτατε ἀρχιεπίσκοπε Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὴ πατριάρχα ἐν Χ(ριστ)ῶ τῷ Θ(ε)ῶ λίαν ἀγαπητὴ καὶ συλλειτουργῆ περιπόθητε τῆς ἡμῶν μετριότητος κύριε κύριε Γρηγόριε.

Ἄρχ. Τὴν σεβάσμιον αὐτῆς παναγιότητα ἀδελφικῶς ...

Τέλ. ... ὅτι πλεῖστα σωτήριά τε καὶ πανευδαίμονα.

1. C. M. Briquet, *Les filigranes*, τόμ. Β'², Λιψία 1923, σελ. 339 (ἀριθ. 5805, 5806). Προσδιορίζεται ὡς σπάνιον ὕδατογράφημα, τὰ δὲ προσφερόμενα παραδείγματα ἀνάγονται εἰς τὰ μέσα τοῦ ΙΕ' καὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΓ' αἰῶνος. Σημειοῦται ὅμως ὅτι αἱ χρονολογήσεις τῶν παραδειγμάτων δὲν εἶναι ἀσφαλεῖς καὶ ἕτερα παραδείγματα μεταγενέστερας ἐποχῆς δύνανται νὰ προσενεχθῶσι.

φύλ. 1 - 210 Τοῦ σοφωτάτου πάπ(α) καὶ πατριάρχου τῆς μεγάλης πόλεως Ἀλεξανδρείας, Λιβύης, Πενταπόλεως, Αἰθιοπίας καὶ πάσης γῆς Αἰγύπτου, π(ατ)ρὸς πατέρων, ποιμένος ποιμένων, ἀρχιερέως ἀρχιερέων, τρίτου καὶ δεκάτου τῶν ἀποστόλων καὶ κριτοῦ τῆς οἰκουμένης κυρίου κυρίου Μελετίου. Ἐπιστολαί. Τόμος αος. (Φωτ. 9).

Ἐν συνεχείᾳ παραδίδονται γεγραμμένοι διὰ μιᾶς χειρὸς καὶ ἀριθμούμενοι ἀ' - τισ' ἐπιστολαὶ Μελετίου τοῦ Πηγᾶ.

Ἀκολουθῶς (φύλ. 208^v - 210) δι' ἄλλης χειρὸς γεγραμμένοι δύο ἐπιστολαὶ Μελετίου τοῦ Πηγᾶ, ἀριθμούμενοι τισ' καὶ τη'.

Ἐν συνεχείᾳ τῆς τη' ἐπιστολῆς (φύλ. 210) σημείωσις διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς τῆς γραψάσης τὰς τισ' καὶ τη' ἐπιστολάς (Φωτ. 10).

Γίνωσκε ἀναγνώστα, ὅτι τὸν περὶ Ἐκκλησίας Στρωματέα λόγον, ὃν ὁ μακαρίτης καὶ ἀγιώτατος κῦρος Μελέτιος ἀνωθι λέγει, τὸν ἐδιάβασα καὶ ἐγὼ ὁ ταπεινὸς Λιβύης Θεόφιλος· ὃν εὔρον ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ ἐρῶν ἐν εἰς ἓνα τόπον· θαυμάσιος τῶ ὄντι καὶ πάσης θείας σοφίας ἀνάπλευς.

αωα' ἀπριλλίου ης ἐν Αἰγύπτῳ

καὶ ἐξ ἐκείνου τοῦ βιβλίου ἀντέγραψον ἐνθάδε τὰς δύο ταύτας ἐπιστολάς, ἵνα μὴ ἔωλοι γένωνται ὡς καὶ ἄλλα πολλὰ φιλόσοφα μαθήματα τούτου τοῦ σοφωτάτου καὶ ἀγίου ἀνδρὸς ὄλοντο· ἐπειδὴ ὡς ἔμαθον ἢ Βιβλιοθήκῃ αὕτη τοῦ θρόνου ἔπεσε κατὰ καιροῦς εἰς διαφόρους οὐκ ἂν εἴποιμι ἀν(θρώπ)ους, ἀλλ' εἰς ληστὰς καὶ φθοροποιούς καὶ κακούς ἐργάτας, ὡς καὶ περίσου εὔρον ἐν τι βιβλίῳ ἐξήγησιν ποιούμενον εἰς τὰ Χρυσᾶ Ἔπη τοῦ Πυθαγόρου εἰς ἑνὸς Κόππου χειρᾶς· ὅπερ καὶ ἐξηγόρασα παρ' ἐκείνου· φέρει γὰρ τὸ βιβλίον ἐπιγραφὴν, ἐκ τῶν τοῦ Κριτοπούλου καὶ τότε, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ βιβλία τῆς βιβλιοθήκης τὰ περισσότερα οὕτως ἐπιγράφονται.

φύλ. 210^v - 211 (Διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς τῆς γραψάσης τὰς δύο τελευταίας ἐπιστολάς καὶ τὴν ὡς ἄνω σημείωσιν).

Τοῦ ἐν ἀγίοις Χρυσοστόμου πρὸς βασίλισσαν τὴν Εὐδοξίαν.

Ἄρχ. Ὁ μὲν Θεὸς πάσης ὧν φύσεως δημιουργός...

Τέλ. ... ἵνα εὖ σοι γένηται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως.

Ἐν συνεχείᾳ τῆς ἐπιστολῆς σημειοῦνται διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς· Καὶ ταύτην τὴν ἐπιστολὴν εὗρων ἐν τινι χάρτῃ παλαιῶ ἀντέγραψον ἐνταῦθα οὖσαν ὡραίαν.

φύλ. 211^v Λευκόν.

φύλ. 212 - 232^v (Διὰ χειρὸς τῆς γραψάσης τὸ κύριον σῶμα τοῦ κώδικος, ἦτοι τὰς ἀ' - τισ' ἐπιστολάς τοῦ Πηγᾶ).

(Χωρὶα ἐξ ἐπιστολῶν διαφόρων συγγραφέων).

φύλ. 212 - 215 Ἐκ τῶν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ἐπιστολῶν.

Ἄρχ. Ἐπέγνω σου τὴν ἐπιστολὴν ὡςπερ οἱ τοὺς τῶν φίλων...

φύλ. 215 - 221^v Ἐκ τῶν τοῦ Γρηγορίου.

Ἄρχ. Ἐπαινεῖς τὸν ἅγιον καὶ κοινὸν ἡμῶν π(ατέ)ρα...

φύλ. 221^v - 224 Ἐκ τῶν τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.

Ἄρχ. Οὐχ ἤττον διὰ τὴν ἀλήθειαν ἢ τὴν φιλίαν...

φύλ. 224 - 228^v Ἐκ τοῦ Γρηγορίου.

Ἄρχ. Κατεμάθομεν οὖν σέ διὰ τοῦ γράμματος...

φύλ. 229 - 232^v Ἐκ τῶν τοῦ Φαλάριδος.

Ἄρχ. Ἰάσατό μου νόσον ἀνήκεστον...

φύλ. 232^v (Διὰ χειρὸς ὁμοίας τῇ γραψάσῃ τὰς τιζ' καὶ τη' ἐπιστολάς).

(Συστατικὸν τοῦ Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας διὰ τὸν Ἰωάννην Ρασκοβίτζην).

Ἄρχ. Ἰωάννη Ῥασκοβίτζη ἀνδρὶ ξενίῳ καὶ εὐγενεῖ...

Τέλ. ... ἐκ τῶν τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ πόνων μαρτύριον.

Ἐν Αἰγύπτῳ ,αωιδῶ μαρτίου ιαη.

φύλ. 233^{r-v} (Χωρία καὶ σημειώσεις διάφοροι διὰ τῆς αὐτῆς ὡς ἄνω χειρὸς).

Περὶ ἀν(θρώπ)ου.

Ἄρχ. Κ(ύρι)ε τί ἐστὶν ἄνθρωπος ὅτι μιμήσκη αὐτοῦ...

Τέλ. ... καὶ τό τε κρέας καὶ τὰ λοιπά.

Ἡσαΐας· καὶ ἔκλυε ἄν(θρώπ)ος καὶ ἐταπεινώθη.

Ἄρχ. Τὴν ὡραιότητα τοῦ ἀν(θρώπ)ου δηλοῖ...

Τέλ. ... οὐ τελευταῖα, ἀλλ' ἐς χροῦν.

Κατὰ Μανιχαίων.

Ἄρχ. Φασίν, εἰ ἀγνοεῖ τῶν ὄντων οὐδὲν ὁ Θ(εός)...

Τέλ. ... αἰτίας τοῦ μὴ βλέποντος, ὃ ἔχει.

Ἔστι οὐ κακὸς ὁ θάνατος.

Νύσσης.

Ἄρχ. Ἐπιειχὴ τῆς θείας μακαριότητος...

Τέλ. ... καὶ τάχα ἡ ἁμαρτία τότε δὲν εἶναι.

Νύσσης.

Ἄρχ. Δεδόσθω τὸ σκεῦος ἐκ πηλοῦ συνεστηκέναι...

Τέλ. ... τὸ ἐξ ἀρχῆς κάλλος ἀναστηλώσει τὸ σκεῦος.

φύλ. 234^{r-v} (Ἔτεροι σημειώσεις ἐκ διαφόρων συγγραφέων ὑπὸ τὸν τίτλον). Ψυχή.

Ἄρχ. Δα(βί)δ· ἄνθρακες ἀνήφθησαν...

Τέλ. ... μὰ δὲν σοῦ ἔδοξεν ἡ Γραφή.

φύλ. 235 - 248^v (Διὰ τῆς χειρὸς τῆς γραψάσῃς τὰς τιζ' καὶ τη' ἐπιστολάς).

Πίναξ τῶν περιεχομένων ἐπιστολῶν· πόνος τοῦ τῆς ἀβίου Λιβύης Θεοφίλου Πατμίου τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ ἀναξίου ἀρχιερέως· ,αωα' ἐν μηνὶ φεβρουαρίῳ, ἐν Αἰγύπτῳ.

(Ἀκολουθεῖ πίναξ μετὰ περιλήψεως τοῦ περιεχομένου τῶν ἐπιστολῶν. Ὁ πίναξ τελευτᾷ ἀτελῆς εἰς τὴν περίληψιν τῆς σγ' ἐπιστολῆς).

φύλ. 249^r-v Λευκόν.

φύλ. 250 (Διάφοροι σημειώσεις ὑπὸ τύπον πίνακος περιεχομένων ἐνδιαφερόντων τὸν κτήτορα).

Περὶ ἱεροῦ ἐκκλησιαστικοῦ 19.

Πηλούσιον λεγόμενον Ταμίατι κάστρος 111.

Συστατικὸν τοῦ πλοίου τῆς μονῆς τῆς Πάτμου 75.

Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς Πατμίους 88 καὶ σελ. 200.

» *Ἀθανασίῳ ἡγουμένῳ 199.*

» *εἰς τοὺς θύσους ἐπιστολὴ 113.*

Διατί ὁ Ἀλεξανδρείας κριτῆς τῆς οἰκουμένης; 117.

Διὰ τῆς ὡς ἄνω ἀναλυτικῆς περιγραφῆς τῶν περιεχομένων τοῦ κώδικος δηλοποιεῖται.

α') Ὁ Πατμιακὸς 396 περιέχει κατὰ τὰ πρῶτα δύο φύλλα αὐτοῦ σχέδια τεσσάρων ἐπιστολῶν, ἐξ ὧν ἡ τελευταία συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας πρὸς τὸν πατριάρχην Γρηγόριον Ε'.

β') Ἐν τῷ κυρίῳ τοῦ κώδικος σώματι παραδίδονται διὰ παλαιᾶς χειρὸς γεγραμμένα ἐπιστολαὶ τοῦ Μελετίου Πηγαῖ, ἀριθμούμεναι α' - τισ'.

γ') Διὰ χειρὸς μεταγενεστεράς, ὁμοίας τῇ γραψάσῃ τὰ ἐν ἀρχῇ σχέδια τῶν τεσσάρων ἐπιστολῶν παραδίδονται ἕτεραι δύο ἐπιστολαὶ τοῦ Μελετίου Πηγαῖ, ἀριθμούμεναι τισ' καὶ τη'.

δ') Ἐπιβεβαιοῦται ἡ ὑπόθεσις τοῦ Ch. Astruc καὶ πράγματι παραδίδεται ὑπὸ τοῦ Πατμιακοῦ κώδικος ἡ πρὸς βασίλισσαν Εὐδοξίαν ἐπιστολὴ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἀρχομένη· Ὁ μὲν Θεὸς πάσης ἂν φύσεως δημιουργός. Αὕτη ἐγράφη διὰ χειρὸς ὁμοίας πρὸς τὴν γράψασαν τὰ σχέδια τῶν τεσσάρων ἐπιστολῶν ἐν ἀρχῇ τοῦ κώδικος καὶ τὰς δύο ἐπιστολάς τοῦ Πηγαῖ (τισ' καὶ τη').

ε') Παραδίδονται χωρὶα ἐξ ἐπιστολῶν διαφόρων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Φαλάριδος, γεγραμμένα διὰ χειρὸς ὁμοίας πρὸς τὴν γράψασαν τὰς ἐπιστολάς α' - τισ' τοῦ Μελετίου Πηγαῖ.

ς') Συστατικὸν τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, ἦτοι τοῦ Θεοφίλου, τῆς 11 Μαρτίου 1814, διὰ τὸν Ἰωάννην Ρασκοβίτζην. Ἐγράφη διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς τῆς γραψάσης τὰς ἐν ἀρχῇ ἐπιστολάς, τὰς τισ' καὶ τη' ἐπιστολάς τοῦ Πηγαῖ καὶ τὴν ἐπιστολὴν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

ζ') Χωρὶα ἐκ διαφόρων συγγραφέων ἢ σημειώσεις διὰ διάφορα θέματα, διὰ τῆς αὐτῆς ὡς ἄνω χειρὸς.

η') Πίναξ περιεχομένων συνταχθεὶς ὑπὸ Θεοφίλου Λιβύης, διὰ τῆς αὐτῆς ὡς ἄνω χειρὸς.

Κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἐπιστολῶν εἰς πολλὰ σημεῖα ὑπάρχουν σημειώσεις ἐν τῇ ᾧα, αἱ πλείονες τῶν ὁποίων ἐγράφησαν διὰ τῆς αὐτῆς ὡς ἄνω χειρός.

Οὕτω δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν εἰς δύο τοὺς γραφεῖς τοῦ Πατμιακοῦ κώδικος: α') τὸν γράψαντα τὸ κύριον μέρος τοῦ κώδικος, ἥτοι τὰς α'-τις' ἐπιστολάς τοῦ Πηγᾶ καὶ τὰ χωρία ἐξ ἐπιστολῶν διαφόρων συγγραφέων καὶ β') τὸν γράψαντα τὰς δύο ἐπὶ πλέον ἐπιστολάς τοῦ Μελετίου Πηγᾶ (τιζ' καὶ τη'), τὴν ἐπιστολὴν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου πρὸς τὴν βασίλισσαν Εὐδοξίαν, τὰ ἐν ἀρχῇ σχέδια τῶν τεσσάρων ἐπιστολῶν, τὸ συστατικὸν γράμμα διὰ τὸν Ἰωάννην Ρασκοβίτζην, τὰς διαφόρους ἄλλας σημειώσεις καὶ τὸν πίνακα τῶν περιεχομένων ἐπιστολῶν.

Αἱ συμπληρώσεις εἰς τὸν κώδικα συνδέονται πρὸς τὸν Θεόφιλον Λιβύης (ἀργότερον πατριάρχην Ἀλεξανδρείας). Οὕτω πως α') Ἡ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πρῶην Νικαίας Δανιὴλ ἀπευθύνεται εἰς τὸν ἐπίσκοπον πρῶην Νικαίας Δανιὴλ, ὁ ὁποῖος ἐπεσκόπευε τοῦ θρόνου Νικαίας μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1801 - 1817¹. Οὗτος μετὰ τὴν καθαίρεσίν του ἐξωρίσθη εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Σινᾶ.

β') Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ φύλ. β' ἀπευθύνεται εἰς τὸν πρωτοσύγκελλον καὶ ἐπίτροπον Ραχητίου (Ροζέττης). Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἀναφέρεται· καὶ ἐγένοντο προφητικῶς εἰπεῖν (οἱ γάλοι) ὡσεὶ χόρτος δεμάτιον, ὃς πρὸ τοῦ ἐξανθῆσαι ἐμαράνθη. Ἐπομένως τὸ γράμμα τοῦτο πρέπει νὰ ἔχη γραφῆ μετὰ καὶ ἐγγὺς πρὸς τὸν Σεπτέμβριον 1801, ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνεχώρησαν οἱ Γάλλοι τοῦ Μ. Ναπολέοντος ἐξ Αἰγύπτου².

γ') Ἡ τρίτη ἐν σχεδίῳ ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν «παναγιώτατον», ἥτοι τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριον Ε', συγχαρητήριος καὶ εὐχητήριος.

1. Δὲν εἶναι σαφές πότε καὶ πόσον χρόνον παρέμεινεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Νικαίας Δανιὴλ. Οἱ Μ. Κλεώνυμος καὶ Χρ. Παπαδόπουλος, *Βιθυνικὰ ἢ ἐπιτομος μονογραφία τῆς Βιθυνίας καὶ τῶν πόλεων αὐτῆς*, Κωνσταντινούπολις 1867, σελ. 118, τάσσουν τὸν Δανιὴλ 52ον ἐπίσκοπον Νικαίας ἀνελθόντα εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον κατὰ Ἰούνιον 1801. Τὸ αὐτὸ ὅμως ἔτος διαδέχεται τὸν Δανιὴλ ἀπελαθέντα καὶ ἐπονομασθέντα «κακοδανιὴλ» ὁ Ἰωαννίκιος, ὁ ὁποῖος παραμένει μητροπολίτης Νικαίας μέχρι τοῦ 1817, ὅποτε τὸν διαδέχεται ὁ Μακάριος. Ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι ὁ Δανιὴλ δὲν ἐπανῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῆς μητροπόλεως Νικαίας. Ἀλλὰ τὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς τοῦ κατ' Αὐγουστον τοῦ 1806 ἐκλεγέντος μητροπολίτου Μελιτινῆς Ἰωσήφ ὑπογράφει *Μακάριος Κυζίκου ἔχων καὶ τὰς γνώμας . . . τοῦ Νικαίας κῆρ Δανιὴλ*. (Βλ. Β. Α. Μυστακίδου, *Περὶ Κοιροῦτσεσμε ἱστορικαὶ σελίδες ἤτοι περὶ ἐκκλησιῶν καὶ τῶν παρ' αὐταῖς ἀρχιερατικῶν ἐκλογῶν, Πατριαρχείων, Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς, ἀθηντικῶν οἰκῶν, κορηῶν κλπ.*, Κωνσταντινούπολις 1885, σελ. 65). Ὁ αὐτός, *Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι*, ΕΕΒΣ 12 (1936), σελ. 208, παραθέτει δύο ἐπιγραφὰς ἐκ τῶν ὁποίων καθίσταται φανερόν ὅτι ὁ Δανιὴλ ἦτο μητροπολίτης Νικαίας κατὰ τὸ 1807.

2. Χρ. Ἀ. Παπαδόπουλος, *Ἡ Ἐκκλησία Ἀλεξανδρείας ἐν ἀρχῇ τοῦ 19 αἰῶνος. Οἱ Πατριάρχαι Παρθένιος Β' καὶ Θεόφιλος Β'*, Ἐκκλ. Φάρος 29 (1930), σελ. 111.

δ') Ἡ πρὸς Γρηγόριον Ε' ἐπιστολὴ εἶναι σχέδιον συγχαρητηρίου γράμματος τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ χρονολογηθῇ τῷ 1819, ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖον ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τὸ τρίτον ὁ Γρηγόριος Ε' (14 Ἰανουαρίου 1819).

ε') Αἱ δύο ἐπὶ πλέον προστεθεῖσαι ἐπιστολαὶ τοῦ Πηγαῖ, ἡ πρὸς τὴν βασιλίссαν Εὐδοξίαν ἐπιστολὴ τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ὁ ἐν τέλει πίναξ ἔχουν ἀντιγραφῇ καὶ συνταχθῇ, κατὰ σαφῆ δῆλωσιν τοῦ ἰδίου, ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου.

Ἐξ ἀντιπαραβολῆς τῆς χειρὸς τῆς γραφῆς τὰς ἐν τῷ Πατμιακῷ κώδικι προσθήκας πρὸς γνωστὰ αὐτόγραφα τοῦ Θεοφίλου πιστοῦται ὅτι αἱ ἐν τῷ κώδικι τούτῳ προσθῆκαι ὀφείλονται εἰς τὴν χεῖρα τοῦ Θεοφίλου¹ (Φωτ. 11). Τὴν βεβαιότητα ταύτην ἐπιρρωννύουν σημειώσεις τοῦ Σακκελίωνος εἰς τὸν κώδικα τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν 1322. Ὁ κώδιξ οὗτος εἶναι ἀπόγραφον τοῦ Πατμιακοῦ 396, γενόμενον κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα. Πέρα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Πηγαῖ παραδίδει καὶ τὰς δύο προστεθείσας ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου, καὶ τὴν πρὸς Εὐδοξίαν τοῦ Χρυσοστόμου καὶ λοιπὰς τῶν ἐν σχεδίῳ τοῦ Θεοφίλου, ὡς ἐπίσης καὶ τὰς ἐν τῇ ῥα τοῦ Πατμιακοῦ σημειώσεις διὰ χειρὸς τοῦ Θεοφίλου. Ὁ Ἰω. Σακκελίων, γνώστης τῆς χειρὸς τοῦ Θεοφίλου, ἐσημείωσεν ἐν τῷ Ἀθηναϊκῷ κώδικι 1322, ποῦ ὁ γραφεὺς ἀντιγράφει τὴν χεῖρα τοῦ Θεοφίλου².

Ὁ Θεόφιλος Λιβύης³ ἐγεννήθη ἐν Πάτμῳ πιθανῶς τὸ 1764 ἔτος. Ἐφερε τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα Παγκώστας. Μετὰ τὰς ἐν τῇ γενετείρᾳ αὐτοῦ ἐγκυκλίους σπουδὰς μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου τὸν ἀνευρίσκομεν κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους 1789 παρὰ τῷ θεῷ του Παῖσιῳ ἱερομονάχῳ Χαζίκῳ τῷ Πατμιά⁴. Ὅταν ἕτερος θεῖός του, ὁ Παρθένιος Παγκώστας, ἐγένετο πα-

1. Πρβλ. Εὐγενίου Μιχαηλίδου, *Τέσσαρα σημειώματα Θεοφίλου Β' Ἀλεξανδρείας (1805 - 1825)*, Ἐκκλ. Φάρος 29 (1930), σελ. 98 - 105, καὶ ἐν ἀρχῇ, ὅπου φωτοτυπία αὐτογράφου τοῦ Θεοφίλου, ὡς Λιβύης, τοῦ ἔτους 1802.

2. Ἰω. Σακκελίωνος - Ἀλκ. Ι. Σακκελίωνος, *Κατάλογος τῶν Χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθῆναι 1892, σελ. 239 - 240.

3. Περὶ τοῦ Θεοφίλου ἐν γένει βλ. Κ. Ἀμάντου, *Θεόφιλος Παγκώστας, Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (1805 - 1825)*, ΕΕΒΣ 19 (1949), σελ. 245 - 251 (ὅπου καὶ βιβλιογραφία). Π. Κρητικοῦ, *Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως. Δωδεκανήσιοι Φιλικοί. Ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Θεόφιλος Παγκώστας (1764 - 1833)*, Δωδεκανησιακὴ Ἐπιθεώρησις τόμ. 1 (1947), σελ. 341 - 346, 371 - 377, 413 - 415, 449 - 451· τόμ. 2 (1948), σελ. 12 - 17, 105 - 111, 173 - 178 (τὸ ἄρθρον συνεχίζεται, ἀλλὰ δὲν ἐδημοσιεύθη εἰσέτι ἄλλη συνέχεια). Ἐνδιατρίβει κυρίως περὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ Θεοφίλου κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν.

4. Τοῦτο πιστοῦται ἐξ αὐτογράφου σημειώματος τοῦ Θεοφίλου ἐν τῷ κώδικι 523 τῆς ἐν Πάτμῳ Ἰ. Μ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου· ὁ παρῶν *Λόγος ἐστὶ ποίημα Παῖσιου ἱερομονάχου Χαζίκου τοῦ Πατμίου. 1789 Σεπτεμβρίου 24 τὸν ἀντέγραφα ἐγὼ ὁ ἀνεπιὸς τοῦ ἀνωθεν Παῖσιου ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τὸ Νεοχώρι* (Ἰω. Σακκελίωνος, *Πατμιακὴ Βιβλιοθήκη*, σελ. 227).

τριάρχης Ἀλεξανδρείας, ὁ Θεόφιλος μετέβη ἐκεῖ κατόπιν προσκλήσεως. Τῷ 1797 τὸν ἀνευρίσκομεν ἀρχιμανδρίτην καὶ ἱεροκέρυκα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἐν Καίρῳ¹. Φαίνεται ὅτι τῷ 1798 ἐχειροτονήθη Μητροπολίτης Λιβύης, ἀλλ' ἴσως οὐδέποτε ἐπεσκέφθη τὴν μητρόπολιν του². Τῷ 1802 συνώδευσε τὸν ἀσθενοῦντα θεῖόν του πατριάρχην Παρθένιον εἰς Ρόδον³. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Παρθενίου ἐκλέγεται πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (περὶ τὸν Νοέμβριον 1805). Τῷ 1808 εὐρίσκομεν τὸν Θεόφιλον ἐν Σύμῃ, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἐνωρὶς ἐπέστρεψεν εἰς Αἴγυπτον⁴. Τῷ 1818 ἀπέρχεται ἐκ νέου εἰς Πάτμον, ὁπόθεν δὲν ἐπιστρέφει πλέον εἰς τὴν ἑδραν του⁵. Ἡ ἐκραγεῖσα Ἐπανάστασις, τῆς ὁποίας ἦτο πρωτεργάτης καὶ κατὰ τὴν προετοιμασίαν αὐτῆς, ὡς Φιλικός, καὶ κατὰ τὴν διεξαγωγὴν της, τὸν ἀπερρόφησεν ἐξ ὀλοκλήρου⁶. Συνέπεια τούτου ἦτο νὰ καθαιρεθῇ τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου τῆς Ἀλεξανδρείας (Ὀκτώβριος 1825)⁷. Ἀπέθανεν ἐν Πάτμῳ τὴν 24 Ἰανουαρίου 1833.

Ὁ Θεόφιλος ἔδρασεν ἐπίσης καὶ ὡς λόγιος καὶ ὡς ἐμπνευστὴς παιδείας. Ὡς πατριάρχης ἐμερίμνησε κατὰ τὸ 1812 διὰ τὸν διορισμὸν τριῶν

1. Σημειώματα ἐν τῷ αὐτῷ ὡς ἄνω κώδικι: α') *Τὸν παρόντα Λόγον τὸν ἔγραψα ἐν ἔτει ἁγῆς ὑπαγορευόμενος ὑπὸ τοῦ μακαριωτάτου πατρὸς ἡμῶν καὶ δεσπότην κυρίου Παρθενίου Ἀλεξανδρείας, τοῦ καὶ θείου μου, ὃν καὶ ἐξεφώνησα ἐν τῷ καθολικῷ τοῦ ἁγίου Νικολάου ἐπ' ἄμβωνος. Ἀρχιμανδρίτης Θεόφιλος.* β') *Ἐξεφωνήθη ὁ παρὼν λόγος παρ' ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ καὶ ἐλαχίστου ἀρχιμανδρίτου Θεοφίλου ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Νικολάου τῷ κατὰ τὴν Ποντουκανίαν ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ μακαριωτάτου ἡμῶν πατρὸς καὶ δεσπότην κυρίου Παρθενίου ἐν ἔτει 1797 Ἀπριλίον 3 (Αὐτόθι).*

2. Κ. Ἀ μ ἄ ν τ ο υ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 246. Ὁ Σπ. Π. Λ ἄ μ π ρ ο ς, *Ἐπίσκοποι καὶ μητροπολίται*, ΝΕ 15 (1921), σελ. 329, τοποθετεῖ τὸν Θεόφιλον, ὡς Λιβύης κατὰ τὰ ἔτη 1802 - 1819.

3. Πάντως μετὰ τὴν 21 Νοεμβρίου διότι ἐν τῷ αὐτῷ ὡς ἄνω κώδικι σημειοῦται: *Ἐν ἔτει ἁγῆς Νοεμβρίου κα', ἡμέρα σ', ἐν Αἰγύπτῳ, ὁ Λιβύης Θεόφιλος (Ἰ ω. Σ α κ κ ε λ ἰ ω ν ο ς, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 227).*

4. Πρβλ. σημειώσιν ἐν τῷ ὡς ἄνω κώδικι: *Ἐρρέθη ὁ παρὼν Λόγος παρ' ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου ἐν τῇ νήσῳ Σύμῃ κατὰ τὸ ἁγῆ, εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας εἰς τὸ κάστρον, ὄντος μου λειτουργοῦ. Ὄθεν καὶ ἐφιλοδωρήθημεν παρὰ τῶν χριστιανῶν γρόσια 500 (Αὐτόθι).*

5. C. H. A s t r u c, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 163. Ὁ Τρ. Ε ὑ α γ γ ε λ ἰ δ η ς, *Οἱ Πατριάρχαι Ἀλεξανδρείας Παρθένιος, Θεόφιλος καὶ Ἰερόθεος*, ΕΕΒΣ 5 (1928), σελ. 252, ἀναφέρει ὅτι ἡ τελευταία μνεῖα τοῦ Θεοφίλου ἐν Αἰγύπτῳ ἀνάγεται τῷ 1816.

6. Τῆς δράσεώς του μνημονεύει καὶ Ἰ ω. Φ ι λ ἡ μ ω ν, *Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*, τόμ. Δ', 1861, σελ. 175 - 176. Ἐπίσης ἐπιστολὴ τοῦ Θεοφίλου πρὸς Λάζαρον Κουντουριώτην ἀπὸ Πάτμου 26 Ἰουνίου 1823 (Ἄ. Λ ι γ ν ο ὕ, *Ἀρχεῖον Λαζάρου καὶ Γεωργίου Κουντουριώτου*, τόμ. Α', 1920, σελ. 173).

7. Κ α λ λ ι ν ἰ κ ο υ Δ ε λ ι κ ἄ ν η, *Τὰ ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεοφυλακείου σωζόμενα ἐπίσημα Ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα*, Κωνσταντινούπολις 1904, σελ. 47 - 49. Παρατίθεται ἔγγραφον τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Χρυσάνθου, κατὰ μῆνα ὀκτώβριον ἁγῆς, διὰ τοῦ ὁποίου παύεται ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Θεόφιλος.

παιδαγωγῶν ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις τοῦ Καΐρου¹. Ὑπῆρξε συλλέκτης καὶ συντηρητὴς χειρογράφων καὶ βιβλίων. Πρέπει ἢ ἔρευνα νὰ στραφῆ πρὸς τὴν διαπίστωσιν τῶν χειρογράφων τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσαν κτῆμα τοῦ ἀνδρός. Τὸ πρωτότυπον ἔργον (ὁμιλίας, λόγοι, ἐπιστολαί, σχόλια) κεῖται ἀκόμη ἀνέκδοτον καὶ δὲν ἐλέχθη εἰσέτι ἢ τελευταία λέξις διὰ τὸν ἄνδρα καὶ ὡς ἐργάτην τοῦ πνεύματος καὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς φλογερὸν ἐπαναστάτην.

Ὁ γραφεὺς τοῦ κυρίου σώματος τοῦ κώδικος, ἦτοι τῶν ἐπιστολῶν α'-τις' καὶ τῶν χωρίων ἐξ ἐπιστολῶν διαφόρων συγγραφέων ταυτίζεται πρὸς τὸν γραφέα δύο σιγιλλίων τοῦ ἔτους 1597. Τὰ σιγιλλία ταῦτα ἀπελύθησαν, ὅτε ὁ Μελέτιος Πηγαῖς ἦτο ἐπιτηρητὴς τοῦ θρόνου Κωνσταντινουπόλεως, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 19 Ἰανουαρίου (Φωτ. 12) καὶ 3 Φεβρουαρίου². Σφύζονται ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ τῆς Ἱ. Μ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς Πάτμου.

Πρέπει νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ γραφέως τοῦ κώδικος 1474 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν. Ὁ γραφεὺς οὗτος εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος υἱὸς τοῦ Μεγάλου Λογοθέτου Ἰέρακος³ (Φωτ. 13). Ὡς εἶναι δυνατὸν νὰ

1. Δ. Κ α λ λ ι μ ά χ ο υ, *Τὰ ἐν Καΐρῳ σχολεῖα τῶν Πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἀπὸ τοῦ Ἰωαννικίου μέχρι τοῦ Θεοφίλου (1645 - 1657 — 1806 - 1825)*, Ἐκκλ. Φάρος 12 (1913), σελ. 300.

2. Τὸ ἔγγραφο τῆς 19 Ἰανουαρίου σφύζεται εἰς τριπλοῦν (ὑπ' ἀριθ. καταλόγου Μονῆς 38, 39, 40). Τὸ ὑπ' ἀριθ. 38 εἶναι τὸ πρωτότυπον, τὰ δὲ ἄλλα δύο ἀντίγραφα. Ἀλλὰ τὸ ὑπ' ἀριθ. 39 ἀντίγραφο ἔχει γραφῆ διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς διὰ τῆς ὁποίας καὶ τὸ πρωτότυπον. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 40 ἀντίγραφο εἶναι ὄλως μεταγενέστερον. Ἐξεδόθη ἐν ΜΜ, τόμ. Γ', σελ. 282 - 287.

Πρέπει νὰ παρατηρηθῆ ὅτι ἢ ἐν τῷ ἔγγραφῳ παρεχομένη χρονολογία δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν δηλουμένην ἰνδικτιῶνα. Τὸ παρεχόμενον ἔτος (αφ'ηζ') δὲν συμπίπτει πρὸς τὴν ἀναγραφομένην ἰνδικτιῶνα (ια'). Οὐδεμίαν τῶν παρεχομένων χρονολογιῶν δυνάμεθα νὰ ἀποκλείσωμεν, τὴν σαφῶς δηλουμένην (1597) ἢ τὴν συναγομένην ἐκ τῆς ἰνδικτιῶνος (1598). Ἐκ τοῦ ἐπιστολαρίου τοῦ Μελετίου Πηγαῖ γνωρίζομεν ἐπιστολάς σταλείσας ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως ἤδη τὴν 25 Ἰανουαρίου 1597 (*Κυρίλλῳ ἱερομονάχῳ τῷ Λουκάρεϊ . . . Γαμηλιῶνος ἐπ φθίνοντος ἐν Κωνσταντινουπόλει ζρβ'*. Ἱεροσολυμιτικὸς κώδιξ 524, σελ. 257) μέχρι τῆς 18 Σεπτεμβρίου 1598 (*Ἱερεμία . . . τῷ Τζαγγαρέλλῳ . . . Σεπτεβρίου ιη' ζρβ'*. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 394 - 395). Τὸ πρᾶγμα χρῆζει ἰδίας ἐρεύνης διὰ νὰ τοποθετηθῆ τὸ ἔγγραφο εἴτε πρὸς τὸ ἀναγραφόμενον ἔτος (1597), εἴτε πρὸς τὸ συναγόμενον ἐκ τῆς ἰνδικτιῶνος (1598). Τὸ αὐτὸ πρόβλημα ἐμφανίζεται καὶ διὰ τὸ ἔγγραφο τῆς 3 Φεβρουαρίου. Ἐξεδόθη ἐν ΜΜ, τόμ. Γ', σελ. 287 - 288.

Ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ τῆς Μονῆς σφύζεται καὶ ἕτερον ἔγγραφο τοῦ Μελετίου Πηγαῖ, ὑπ' ἀριθ. καταλόγου Μονῆς 42. Τοῦτο φέρει χρονολογίαν κ' Ἰουλίου ζρς' (= 1598), δὲν ἀναγράφει ἰνδικτιῶνα καὶ εἶναι γεγραμμένον δι' ἀπολύτως διαφόρου χειρὸς. Ἐξεδόθη ἐν ΜΜ, τόμ. Γ', 288 - 290.

3. Θεωρῶ ὑποχρέωσίν μου νὰ εὐχαριστήσω καὶ ἐντεῦθεν τὸν φίλον κ. Χρ. Πατρινέλην, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοι ὑποδείξῃ τὸν ὡς ἄνω κώδικα διὰ νὰ παραβάλλω τὴν γραφὴν τούτου πρὸς τὴν τοῦ Πατριμακοῦ. Ὁ αὐτὸς Χρ. Πατρινέλης ἐτοιμάζει μελέτην

πιστωθῆ ἕκ τῆς ἀντιπαραβολῆς ὁ γραφεὺς τοῦ Ἀθηναϊκοῦ κώδικος εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν γραφέα τοῦ Πατμιακοῦ καὶ τῶν δύο Πατμιακῶν ἐγγράφων. Ἡ γενικὴ διάθεσις τῆς γραφῆς (ὀρθία, γραφὴ τῶν πατριαρχικῶν ἐγγράφων τοῦ ΙΓ' αἰ.), ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς καθ' ἕκαστον γράμμα λεπτομερείας τῆς ταυτίζεται.

Τὸν Ἀλέξανδρον υἱὸν τοῦ Ἰέρακος (καλούμενον ἐπίσης καὶ Κωνσταντῖνον) γνωρίζομεν ὡς γραφέα καὶ ἄλλων κωδίκων· α') Μονῆς Ἐσφιγμένου 264. Παραδίδεται Νομοκάνων Μανουήλ Μαλαξοῦ. Ἐν τέλει τοῦ κώδικος ἡ σημείωσις· Δόξα Θεῷ τῷ δόντι μοι τέλος τόδε ἐμοὶ τῷ λογοθέτῃ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας Ἀλεξάνδρῳ υἱῷ τοῦ τῆς αὐτῆς Ἐκκλησίας μεγάλου Λογοθέτου Ἰέρακος τοῦ Βυζαντίου. Ἐτελειώθη τὸ παρὸν ἐν ἔτει ζ'ραφ Φεβρουαρίου κδ' ἡμέρᾳ ζ' ἰνδ. ς'ης (= 1593)¹. β') Ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς Ἀθηναϊκὸς 1474, ὁ ὁποῖος παραδίδει· σημειώματα πατριαρχικῶν γραμμάτων συντεθέντων ὑπὸ τοῦ ποτὲ μεγάλου λογοθέτου Ἰέρακος καὶ καταστρωθέντων ἰδίᾳ χειρὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου Λογοθέτου. γ') Κῶδιξ Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Βρυξελλῶν 14870. Παραδίδονται λόγοι εἰς τοὺς μακαρισμοὺς Γρηγορίου Νύσσης. Ἐγγραφή τὸν Σεπτέμβριον 1593². δ') Εἰς τοὺς ὡς ἄνω κώδικας πρέπει νὰ προστεθῆ ὡς πρὸς τινὰ φύλλα καὶ ὁ ὑπ' ἀριθ. 1896 κῶδιξ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν³. Ὁ κῶδιξ οὗτος εἶναι σύμμεικτος, παραδίδει αὐτόγραφα Μελετίου τοῦ Πηγᾶ καὶ ἄλλων συγχρόνων του. Ἀνῆκεν εἰς τὸν Θεόφιλον Πάτμιον, ὁ ὁποῖος ἔχει σημειώσει τινὰ ἐν τῷ κώδικι. Διὰ τοῦ Ἰω. Σακκελίωνος περιήλθεν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην. Ὁ γραφεὺς τῶν φύλλων 110 - 123^v, 205 - 223, 229 - 280^v, 315 - 355, 368^v - 374, 378^v - 493 εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν γραφέα τοῦ Ἀθηναϊκοῦ 1474 καὶ τοῦ Πατμιακοῦ 396⁴.

περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου υἱοῦ τοῦ Ἰέρακος, ὡς καὶ ἔκδοσιν ἐγγράφων ἐκ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ κώδικος 1474. Τὸν κώδικα τοῦτον ἐγνώρισε καὶ ἐξέδωκεν ἐξ αὐτοῦ ὁ Ἐ. Ι. Σταματιάδης, Ἐκκλησιαστικὰ Σύλλεκτα, Σάμος 1891, σελ. 45 - 48. Ὁ κῶδιξ ἀνῆκεν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην Νικολάου Καρατζᾶ, ἀκολούθως εἰς τὴν οἰκογένειαν Σοφοκλέους Οἰκονόμου, ὁπότεν ἠγοράσθη ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης. Βλ. Ἀθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Δύο κώδικες τῆς Βιβλιοθήκης Νικολάου Καρατζᾶ, Ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ 8 (1904), σελ. 5 - 31.

1. Λάμπρου, Κατάλογος Ἀγ. Ὁρῶν, τόμ. Α', σελ. 194.

2. H. O m o n t, Catalogue des manuscrits grecs de la Bibliothèque royale de Bruxelles et des autres bibliothèques publiques de Belgique, Γάνδη 1885, σελ. 12. J. Van den Gheyn, Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque royale de Belgique, τόμ. Β', Βρυξέλλαι 1902, σελ. 33.

3. Πρόκειται περὶ τοῦ γνωστοῦ «χειρογράφου Σακκελίωνος», τὸ ὁποῖον ὁ J. D a r g o u z è s, Notes d'histoire des textes, 2, Atheniensis 1896, Le «Manuscrit de Sakellion», REB 15 (1957), σελ. 171 - 172, ἐτάτισε πρὸς τὸν ὡς ἄνω κώδικα καὶ περιέγραψε περιληπτικῶς.

4. Ἐς σημειωθῆ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ὑπέγραψε τὸ ἐγγραφοὺν διὰ τοῦ ὁποῖου ἐκαλεῖτο ὁ Μελετίος Πηγᾶς ὡς ἐπιτηρητῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, ὑπὸ χρονολογίαν ἐν

Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέθανε τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1602 ἢ 1603. Ἐπομένως τοῦτο εἶναι *terminus ante quem* διὰ τὴν ἀντιγραφὴν τοῦ κώδικος τῆς Πάτμου. Ἡ τελευταία παραδιδόμενη ἐν τῷ Πατμιακῷ κώδικι 396 ἐπιστολὴ τοῦ Πηγᾶ χρονολογεῖται τῷ 1600. Ἐπομένως ὁ κώδιξ πρέπει κατ' ἀρχὴν νὰ ἐγράφη μεταξὺ 1600 καὶ 1602/1603.

Τὸν Ἱεροσολυμιτικὸν κώδικα (Παναγίου Τάφου) 524 εἶχε θεωρήσει ὁ Ἀθ. Παπαδόπουλος - Κεραμεὺς ὡς πρότυπον τοῦ Πατμιακοῦ 396. Ὁ Ν. Τωμαδάκης εἶχε συστήσει τὴν συγκριτικὴν μελέτην τῶν δύο τούτων κωδίκων διὰ νὰ διαπιστωθοῦν αἱ μεταξὺ των σχέσεις. Τοῦτο ἐπιχειρῶ εὐθὺς ἀμέσως.

Ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς 524¹ ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Μαξίμου ἀρχιδιακόνου τοῦ Μελετίου Πηγᾶ² εἰς τρία ἀπ' ἀλλήλων διακρινόμενα χρονικὰ διαστήματα:

α') Ἔως τὴν σελ. 42, ὅπου ὑπάρχει ἡ σημείωσις: *Χειρὶ Μαξίμου ἀρχιδιακόνου Ἀλεξανδρείας τοῦ ,αχ' ἔτους Χ(ριστο)ῦ. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ νοεμβρίου ια'.*

β') Ἔως τὴν σελ. 545, ὅπου ἡ σημείωσις: *Τέλος τῶν ἐπιστολῶν Μελετίου τοῦ σοφωτάτου π(ατ)ριάρχου Ἀλεξανδρείας τῶν ἐν τῇ πατριαρχικῇ ἀξίᾳ ὄντι γραφέντων αὐτῷ. Αὕτη δὲ ἡ ἐπιστολὴ (= ἀναφέρεται εἰς τὴν τελευταίαν ἐπιστολὴν τοῦ Πηγᾶ) συνεγράφη τῷ σοφωτάτῳ καὶ ἀγιωτάτῳ ἐκείνῳ ἀνδρὶ κυρίῳ Μελετίῳ ὀλίγαις πρότερον ἡμέραις τῆς ἐν Κ(υρί)ῳ αὐτοῦ ἀποβιώσεως κατεχομένῳ μὲν τῇ ἀσθενείᾳ οὕτω δὲ κλινοπετῇ τυγχάνοντι μεθ' ἧν οὐδεμίαν ἄλλην συνεγράφατο, οὐδὲ ὅλως σχεδὸν τῆς γραφίδος ἤψατο· ἔστι*

ἔπει ἤρην, σεπτεμβρίῳ ιγ', ἰνδικτιῶνος ιης (= 1596): ὁ δοῦλος τῆς σῆς μακαριότητος λογοθέτης Ἀλέξανδρος ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ ἐμοῦ πατρὸς μεγάλου Λογοθέτου, ἀποδημοῦντος εἰς Πελοπόννησον. (Δ. Γρ. Κ α μ π ο ὄ ρ ο γ λ ο υ, *Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων*, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1890, σελ. 221 - 223).

1. Περιγραφή τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ τούτου κώδικος Π α π α δ ο π ο ὄ λ ο υ - Κ ε ρ α μ ε ὡ ς, *Ἱεροσ. Βιβλ.*, τόμ. Α', σελ. 466 - 468 καὶ τόμ. Ε', σελ. 500 - 518.

2. Περὶ τοῦ Μαξίμου ἀρχιδιακόνου, τοῦ καὶ Πελοποννησίου ἀργότερον ἀποκαλουμένου, βλ. Β. Α. Μ υ σ τ α κ ῖ δ ο υ, *Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν ἐν Ἰωαννίνοις Σχολείων*, Παρνασσός 10 (1886), σελ. 185 - 191. Κ. Δ υ ο β ο υ ν ι ὡ τ ο υ, *Μάξιμος Πελοποννησίος*, Ἐκκλ. Φάρος 13 (1914), σελ. 451 - 463. Δ. Σ ἄ ρ ρ ο υ, *Μαξίμου ἱερομονάχου τοῦ Πελοποννησίου, Λόγος στηλιτευτικὸς κατὰ Διονυσίου τοῦ ἐπικληθέντος Σκυλλοσόφου καὶ τῶν συναποστησάντων αὐτῷ εἰς Ἰωάννινα ἐν ἔτει 1611 μετὰ σχετικῆς εἰσαγωγῆς*, ἹΠπειρωτικὰ Χρονικά 3 (1928), σελ. 169 - 210. R u t h B a r b o u r, *Maximos Ἀρχιδιάκονος of Alexandria (1597 - 1603)*, Tome commémoratif du millénaire de la Bibliothèque Patriarcale d'Alexandrie, Ἀλεξάνδρεια 1953, σελ. 111 - 113. Τὴν πληρεστέραν βιογραφικὴν ἐξιστόρησιν Η. R. W i l l o u g h b y - E. C. C o l w e l l, *The Elizabeth day McCormick Apocalypse*, τόμ. Β', Σικάγον 1940. Τὸν Μάξιμον ἀρχιδιάκονον ὡς γραφέα ἀναφέρουν M a r i e V o g e l - V. G a r d t h a u s e n, *Die griechischen Schreiber des Mittelalters und der Renaissance*, Λιψία 1909, σελ. 284.

δ' αὐτη οἶονει πασῶν ἢ κορωνίς, ἧς μετὰ πάντων τῶν ἄλλων αὐτῷ συγγραφέντων (συνεγράφη δὲ πλεῖστα ἑλληνιστί τε καὶ λατινιστί· ἦν γὰρ ἑκατέρων τῶν γλωσσῶν εἰς τὸ ἀκρότατον ἐπιστάμενος) πρὸ τε τῆς π(ατ)ριαρχικῆς ἀξίας καὶ μετὰ τὴν ψῆφον (οὐ γὰρ ἐθάροει ἑαυτῷ πάντα εἰδέναι) τῇ μ(ητ)ρι αὐτοῦ (ἢ φησι) ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ παρατίθησι τὴν ἣν ἐπεθύμει ἀεὶ ἀνάλυσιν αὐτοῦ, ὡς ἂν Χ(ριστ)ῷ συγγένοιτο, προεγνωνκῶς. Ἐπατριάρχευσεν οὖν δέκατον καὶ μικρόν τι πρὸς ἔτος, ἔζησε δὲ τὸν ἅπαντα αὐτοῦ βίον πενήτηκοντα δύο ἔτη, ἐκοιμήθη δὲ ἰγ' Σεπτεμβρίου συνόντος κάμοῦ αὐτῷ τέως ὅστις συνῆν τέσσαρες καὶ δέκατον αὐτῷ ἔτος μέχρι τελευτῆς, ἀφ' οὗ καὶ ἔχειρο(σελ. 546)τονήθη ἀπὸ ἀναγνώστης τε καὶ ἱεροδιάκονος καὶ τῆς τῶν ἀρχidiaκόνων τάξεως ἠξιώθη, ἐν ἧ' τό γε νῦν θ(εο)ῦ χάριτι τυγχάνω γε ὡν πρότερον μαθητευθεὶς αὐτῷ ἀπὸ τῆς τῶν στοιχείων ἀρχῆς· ἠνίκα δ' ἔμελλον καὶ μείζονος ἀπολαῦσαι πρὸς αὐτοῦ τῆς παιδείας κατελ(ε)ίφθη ὄρφανὸς πάντων στερηθεὶς ὑφ' ἐν. Μάξιμος ἀρχidiaκόνος Ἀλεξανδρείας.

γ') Τὸ τρίτον μέρος ἐγράφη μετὰ τὴν ὡς ἄνω σημειώσιν ὡς δηλοῦται ἐν τῇ ἀκολουθῷ σημειώσει· προστίθημι καὶ ταυτὶ σποράδην που κείμενα εὐρών, ἅτινα πρὸ τῆς π(ατ)ριαρχικῆς ἀξίας ἐγράφη αὐτῷ ὡς ἐκ τοῦ ἔτους δῆλον.

Ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς 524 παραδίδει οὐ μόνον τὰς αὐτάς, ὅσας καὶ ὁ Πατμιακὸς 396 ἐπιστολὰς Μελετίου τοῦ Πηγαῖ, ἀλλ' ἐπιπροσθέτως καὶ ἄλλας τὰς ὁποίας ὁ γραφεὺς τοῦ Πατμιακοῦ παρέλειψεν. Οὕτω παρελείφθη ἐπιστολὴ μετὰ τὴν ια' τοῦ Πατμιακοῦ, μετὰ τὴν ιδ' ἑτέρα. Ἄλλη μετὰ τὴν κς', ἐπίσης ἄλλη μετὰ τὴν νε', ἀκολουθῶς ἑτέρα μετὰ τὴν ρμ', ἐπίσης μετὰ τὴν ρξ', μετὰ τὴν ρηζ' καὶ μετὰ τὴν σβ', ἦτοι ὀκτὼ ἐπιστολαί. Ἐν συνεχείᾳ τῆς τς' (ὅπου τελευτᾷ τὸ κύριον σῶμα τοῦ Πατμιακοῦ) ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς 524 παραδίδει 22 ἀκόμη ἐπιστολὰς τοῦ Πηγαῖ. Μετὰ τὴν 22αν ἐπιστολὴν παραδίδονται τὰ ὡς ἄνω μνημονευθέντα σημειώματα τοῦ Μαξίμου ἀρχidiaκόνου (β' καὶ γ') καὶ ἀκολουθῶς τρεῖς ἀκόμη ἐπιστολαί τοῦ Μελετίου Πηγαῖ, τῆς πρὸ τῆς πατριαρχείας του περιόδου. Οὕτως ὑπὸ τοῦ Πατμιακοῦ παραλείπονται 33 ἐν συνόλῳ ἐπιστολαί, αἱ ὁποῖαι παραδίδονται ὑπὸ τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ.

Σημειωτέον ὅτι ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς 524 παραδίδει πληρεστέρας ἐπιγραφὰς καὶ χρονολογίας μιᾶς ἐκάστης τῶν ἐπιστολῶν.

Κατὰ ταῦτα ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς 524 εἶναι πληρέστερος τοῦ Πατμιακοῦ 396, ὡς πρὸς τὸ τμήμα τὸ ὁποῖον ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου υἱοῦ τοῦ Ἱερακος. Οὐδαμῶς ὁ Πατμιακὸς παραδίδει τι τὸ ὁποῖον δὲν παρέχεται ὑπὸ τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ. Ἐπομένως δὲν εἶναι δυνατὸν ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς 524 νὰ ἀπέρρευσε ἐκ τοῦ Πατμιακοῦ 396, ἀλλ' ἀντιστρόφως ὁ Πατμιακὸς ἀπέρρευσε ἐκ τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ.

Πρὸς ἐπίρρωσιν τούτων θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναφερθοῦν δύο ἀσήμαντα φαινομενικῶς στοιχεῖα περιεχόμενα ἐν τῷ Πατμιακῷ 396:

α') Ἐν τῷ κώδικι τούτῳ ἐν φύλ. 61, ἐν τῇ ζῶα τῇ ἀντιστοιχούσῃ τῷ τίτλῳ τῆς ΗΨ' ἐπιστολῆς παρέχεται ἐν ἀκατανόητον κατ' ἀρχὴν δος, τὸ ὁποῖον οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν εἴτε πρὸς τὸν τίτλον τῆς ἐπιστολῆς, εἴτε πρὸς τὸ περιεχόμενον γενικώτερον τοῦ παραδιδομένου κειμένου. Ἄλλ' εἰς τὸ ἀντίστοιχον τμήμα τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ κώδικος (σελ. 170), ἐν τῇ ζῶα τῇ παρακειμένη τῇ ἐπιγραφῇ τῆς ΗΨ' ἐπιστολῆς, σημειοῦται δος καὶ ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ φύλλου, ἀνωθεν τῆς ἐπιγραφῆς, ὀλογράφως τέταρτος. Ἐν τῷ κώδικι τούτῳ τὸ δος καὶ τέταρτος ἀναφέρονται εἰς τὸν τόμον, ὁ ὁποῖος ἀρχεται διὰ τῆς ΗΨ' ἐπιστολῆς· διότι ἐν τῷ Ἱεροσολυμιτικῷ 524 αἱ ἐπιστολαὶ ταξινομοῦνται κατὰ τόμους. Ὁ γραφεὺς τοῦ Πατμιακοῦ εἶδε τὸ δος καὶ τὸ ἀντέγραψε, ὑποθέτων ὅτι τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὸ κείμενον. Ἄλλ' ὅταν εἶδε τὸ τέταρτος δὲν τὸ ἀντέγραψε, διότι ἐν τῷ Πατμιακῷ κώδικι δὲν ἐτήρησε τὴν διαίρεσιν τῶν ἐπιστολῶν κατὰ τόμους.

β') Μετὰ τὴν ιδ' ἐπιστολὴν (φύλ. 16) ὁ γραφεὺς τοῦ Πατμιακοῦ κώδικος ἀφῆκε κενὸν χῶρον ἀρκετόν, ὁ ὁποῖος οὐδόλως δικαιολογεῖται, διότι ἐκμεταλλεῦεται ἀπολύτως τὸν χάρτην. Εἰς τὸν Ἱεροσολυμιτικὸν 524 συμβαίνουν τὰ ἀκόλουθα. Μετὰ τὴν ιδ' ἐπιστολὴν παραδίδεται (σελ. 36) συνοδικὴ πρᾶξις, ἡ ὁποία δὲν παραδίδεται ὑπὸ τοῦ Πατμιακοῦ. Ἀκολούθως ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα (α') σημείωσις τοῦ Μαξίμου ἀρχidiaκόνου. Ἐν συνεχείᾳ τρεῖς λευκαὶ σελίδες (σελ. 43 - 46). Ἐν τῇ σελίδι 47 παρέχεται ἐλλιπῶς ἡ ιε' ἐπιστολή. Ἀκολουθεῖ ἑτέρα λευκὴ σελίς (48). Ἀπὸ τῆς σελ. 49 διὰ νέας γενικῆς ἐπιγραφῆς παραδίδεται ἡ ιε' ἐπιστολή πλήρως καὶ ἐν συνεχείᾳ αἱ λοιπαί. Πάντα ταῦτα ἰδὼν ὁ γραφεὺς τοῦ Πατμιακοῦ 396 μετὰ τὴν ιδ' ἐπιστολὴν καὶ πρὸ τῆς ιε', ἀσυνειδήτως ὑποκατέστησε τὰς λευκὰς σελίδας τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ διὰ κενοῦ χώρου εἰς τὸ φύλλον 16.

Ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς 524 εἶναι ἀσφαλῶς τὸ πρότυπον τοῦ Πατμιακοῦ 396. Οὐδεὶς ἕτερος κώδιξ παραδίδει πλείονας ἢ τουλάχιστον ὅσας καὶ ὁ Πατμιακὸς κώδιξ ἐπιστολάς. Κατόπιν τούτου δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν καὶ ἀκριβέστερον τὰ χρονικὰ ὄρια ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐγράφη ὁ Πατμιακὸς 396. Εἶδομεν ὅτι ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς ἐπερατώθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μελετίου Πηγᾶ ἐπισυμβάντα τὴν 13 Σεπτεμβρίου 1601. Ἐπομένως ὁ Πατμιακὸς κώδιξ ἐγράφη πιθανῶς μεταξὺ τῆς χρονολογίας ταύτης καὶ τῆς χρονολογίας τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου υἱοῦ τοῦ Ἱερακος (Σεπτέμβριος 1602 ἢ 1603). Μία παρατήρησις ἐπὶ τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖον τελευτᾷ ὁ Πατμιακὸς 396 θὰ ἔδιδε ἴσως ἀκριβέστερον χρόνον συγγραφῆς τοῦ κώδικος. Ὁ Πατμιακὸς τελευτᾷ ἀποτόμως εἰς τὴν τισ' ἐπιστολὴν, ἐνῶ τὸ πρότυπόν του, ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς 524, παραδίδει ἀκόμη 25 ἐπιστολάς. Ἀσφαλῶς ὁ γραφεὺς τοῦ Πατμιακοῦ θὰ ἤθελε νὰ ὀλοκληρώσῃ τὸ ἐπιστολάριον καὶ νὰ περιλάβῃ τὰς ὑπολοίπους ἐν τῷ Ἱεροσολυμιτικῷ παραδιδόμενας ἐπιστολάς. Διὰ τοῦτο ἄλλωστε καὶ ἀφῆκεν ἐν συνεχείᾳ φύλλα λευκά, τὰ ὁποῖα συνεπλήρωσεν ἀργότερον

ὁ Θεόφιλος Λιβύης. Μήπως ἡ ἀπότομος περάτωσις τοῦ Πατμιακοῦ ὀφείλεται εἰς τι βίαιον γεγονός; Ἐπομένως θὰ ἡδυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν τὸν χρόνον συγγραφῆς τοῦ Πατμιακοῦ ἐγγύτερον πρὸς τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου;

Ὁ Πατμιακὸς 396 δὲν ἐγράφη διὰ σκοποὺς φιλολογικούς. Ὁ Ἀλέξανδρος διὰ τῆς συγγραφῆς τοῦ ἀθηναϊκοῦ 1474 ἀπέβλεπε νὰ συγκεντρώσῃ σιγίλλια καὶ ἄλλα ἐγγραφα, ὅσα εἶχε συντάξῃ ὁ πατήρ του, διὰ νὰ ἔχῃ πρόχειρα ὑποδείγματα, τὰ ὁποῖα θὰ τοῦ ἐχρησίμευον κατὰ τὴν ἄσκησιν τῶν καθηκόντων του ὡς Λογοθέτου. Τοῦτο δέχεται ὁ Χρ. Πατρινέλης. Καὶ ὁ Πατμιακὸς κῶδιξ 396 ἀπέβλεπε νὰ προσφέρῃ πρότυπα ἐπιστολῶν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον διὰ τῆς συναγωγῆς ἐν αὐτῷ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ πατριάρχου Μελετίου Πηγαῖ. Εἰς αὐτὸν ἄλλωστε εἶχεν ὑπηρετήσῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Διὰ τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ 524 δὲν ἀντιγράφονται συνοδικαὶ πράξεις, ἐπιγραφαι γενικαί, αἱ δηλώσεις τῶν τόμων εἰς τοὺς ὁποίους ταξινομοῦνται ἐν τῷ Ἱεροσολυμιτικῷ αἱ ἐπιστολαί, αἱ τυποποιημέναι φράσεις τοῦ πατριάρχου ἀποστολέως («χάρις καὶ ἔλεος παρὰ θεοῦ») κλπ.) αἱ ὁποῖαι συντέμνονται. Ἐπίσης δὲν ἐνδιαφέρεται ὁ Ἀλέξανδρος διὰ τὴν ἀκρίβειαν τῶν παρεχομένων χρονολογιῶν, τὰς ὁποίας δίδει ἐλλιπεῖς.

Ἀσφαλῶς πρέπει νὰ διασαφηνισθοῦν αἱ σχέσεις Μαξίμου ἀρχιεπισκόπου καὶ Ἀλεξάνδρου διὰ νὰ καθορισθῇ ποῦ ἐγράφη ὁ Πατμιακὸς 396. Ὑποθέτω ὅτι ἐγράφη ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ὅτι ἐστάλη ἐκεῖ ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς 524 ὑπὸ τοῦ Μαξίμου διὰ νὰ ἀντιγράψῃ ἐξ αὐτοῦ ὁ Ἀλέξανδρος. Ἐκ δύο σημειωμάτων κτητόρων τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ 524 συνάγεται ὅτι ὁ κῶδιξ εὑρίσκετο ἑνωρὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς 524 ἦτο κτῆμα τοῦ Ραλάκη Καρυοφύλλου, ὡς πιστοῦται ἐκ σημειώματός του ἐν τῇ σελ. 1 τοῦ κώδικος (Φωτ. 14). Ἐκ τῶν τοῦ *Ραλάκη Καρυοφύλλου*. Ὁ Ραλάκης Καρυοφύλλου, υἱὸς τοῦ Ἰωάννου, ἦτο μέγας Χαρτοφύλαξ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καὶ μέγας Ἐκκλησιάρχης. Γνωρίζομεν ὅτι ἐνυμφεύθη τὴν 13 Ἰουλίου 1680, ὅτι ὑπογράφει δύο ἐγγραφα τοῦ 1691 ὡς μέγας Ἐκκλησιάρχης καὶ ὅτι ἀπέθανε τὴν 2 Μαρτίου 1707¹. Ἐπομένως κατὰ τὸ β'

1. Ὁ W. Regel, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. CXIII παραθέτει τὸ σημείωμα τοῦτο, ὡς καὶ τὸ ἐν συνεχείᾳ, ἀλλὰ διὰ τὸν μὲν πρῶτον κτήτορα ἀναφέρει τὴν χρονολογίαν τοῦ θανάτου του, διὰ δὲ τὸν δεύτερον οὐδέν. Περὶ τοῦ Ἰωάννου Καρυοφύλλου καὶ τοῦ υἱοῦ του Ράλλη βλ. Π. Γ. Ζερλέντη, *Ἰωάννου τοῦ Καρυοφύλλου, Ἐφημερίδες*, ΔΙΕΕ 3 (1890), σελ. 275 - 315. Ὁ Ἀ. Χατζῆς, *Οἱ Ραοὺλ, Ράλ, Ράλλαι*, (1080 - 1800), Kirzhain 1909, σελ. 73, καίτοι παραπέμπει εἰς τὸ ἀνωτέρω ἄρθρον ταυτίζει τὸν κτήτορα τοῦ κώδικος πρὸς τινὰ Ραλάκην Καρυοφύλλου τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ ὄχι πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωάννου. Ὁ Β. Α. Μυστακίδης, *Οἱ Ράλλαι*, ΕΕΒΣ 5 (1928), σελ. 280, ἀναφέρει ὅτι τῷ 1674 ἐπὶ πατριάρχου Παρθενίου Δ' ἐδωρήθη ἐφ' ὄρου ζωῆς εἰς τὸν Ράλλον ἡ κάρπωσις τῶν ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας πατριαρχικῶν σταυρο-

ἡμισυ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς 524 εὐρίσκετο ὀπωσδήποτε εἰς Κωνσταντινούπολιν, κτῆμα τοῦ Ραλάκη Καρυοφύλλη. Δεύτερον σημεῖωμα ἐν τῷ αὐτῷ Ἱεροσολυμιτικῷ κώδικι (σελ. 1)· ἐκ τῶν τοῦ Ἱγνατίου ἱεροδιακόνου τοῦ Λεσβίου, ἀψή' (Φωτ. 14). Πρόκειται βεβαίως περὶ τοῦ Ἱγνατίου, τοῦ ἀργότερον Οὐγγροβλαχίας, ὁ ὁποῖος ἀνῆκεν εἰς τὸν κλῆρον τῆς Κωνσταντινουπόλεως¹. Ὁ κώδιξ εὐρίσκετο εἰς Ἱεροσόλυμα ἤδη τῷ 1817, διότι ἀναγράφεται εἰς κατάλογον τῶν κωδίκων τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης συνταχθέντα ὑπὸ Ἀνθίμου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο². Τὰ δυὸ ὡς ἄνω σημεῖωματα τῶν κτητόρων τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ 524 φέρουν τὸν κώδικα ἐνωρὶς ὑπάρχοντα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἴσως δὲν εἶναι ὅλως ἄστοχος ἢ ὑπόθεσις ὅτι ὁ κώδιξ ἐξηκολούθει νὰ εὐρίσκηται ἐκεῖ ἀφ' ὅτου ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Μαξίμου ἀρχιδιακόνου εἰς τὸν Ἀλέξανδρον.

Δυσχερὴς εἶναι ἡ παρακολούθησις τῆς ἱστορίας τοῦ Πατμιακοῦ 396. Ὑπάρχει μόνον ἐν σημεῖωμα ἐν φύλ. α'ν τοῦ κώδικος· ἴ' ἀντόνιον μακαρήτην | παιοῦλου πατριάρχου. Τὸ σημεῖωμα τοῦτο ἐγράφη διὰ χειρὸς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος καὶ προφανῶς ὑπὸ Κωνσταντινουπολίτου. Εἶναι γνωστὸς πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Παῖσιος (ἐπατριάρχευσε κατὰ διαστήματα μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1652 - Μάρτιον 1655)³. Ἄλλ' ἐπίσης ὑπάρχει κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα καὶ Παῖσιος πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (15 Ὀκτωβρίου 1657 - 1677)⁴. Ἐπομένως εἶναι δύσκολον νὰ καθορισθῇ εἰς ποῖον πατριάρχην ἀναφέρεται τὸ σημεῖωμα καὶ νὰ ὑποστηριχθῇ, ἐὰν ὁ Πατμιακὸς 396 εὐρίσκετο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐγράφη, ἢ εἰς Αἴγυπτον, ὅπουθεν τὸν ἔφερον ὁ Θεόφιλος Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Πάτμον. Πάντως τῷ 1801 ἦτο κτῆμα τοῦ Θεοφίλου, τότε Λιβύης. Ἄλλ' ὁ Θεόφιλος δὲν διασαφηνίζει ἐὰν τὸν κώδικα εὔρεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅτε ἦτο εἰς τὸ Νεοχώριον⁵ ἢ εἰς τὴν Αἴγυπτον.

Ἐφ' ὅσον ὠρίσθησαν τὰ κατὰ τὸν γραφέα, τὸν χρόνον συγγραφῆς καὶ τὸ πρότυπον τοῦ κυρίου καὶ παλαιότερου μέρους τοῦ Πατμιακοῦ 396 ἀπομένει νὰ καθορισθοῦν τὰ κατὰ τὰς προσθήκας τοῦ Θεοφίλου τοῦ Λιβύης. Ὁ

πηγίων. Ὁ Ραλάκης Καρυοφύλλης γνωρίζεται καὶ γραφεὺς τμήματος τοῦ κώδικος 270 τῆς ἐν Ἀθῶν Μ. Παντελεήμονος (βλ. Λάμπρου, *Κατάλογος Ἀγ. Ὁρῶν*, τόμ. Β', σελ. 346 - 347).

1. Ε. Γ. Πρωτοψάλτης, *Ἱγνάτιος μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας*, τόμ. Α', Ἀθήναι 1959, σελ. 1 - 2.

2. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, *Ἱεροσ. Βιβλ.*, τόμ. Α', σελ. 491 - 500. Τὸ ἡμέτερον Ἱεροσολυμιτικὸν ἐπιστολάριον ἀναγράφεται ὑπ' ἀριθ. 45, ἐν σελ. 495.

3. Grumel, *Chronologie*, σελ. 438.

4. Χρ. Παπαδοπούλου, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας*, Ἀλεξάνδρεια 1935, σελ. 710.

5. Πρβλ. σελ. 172, σημ. 4.

Θεόφιλος έντυχών κώδικι, ό όποιος παρείχε δύο έπιστολάς του Πηγα μὴ παραδιδόμενας υπό του Πατμιακού, τὰς άντέγραψεν. 'Ο κώδιξ, έξ οὐ παρέλαβε ταύτας, παρέδιδε και τόν Στρωματέα περι 'Εκκλησίας λόγον του Πηγα. 'Επομένως τὸ πρότυπον του Θεοφίλου ἦτο κώδιξ παραδίδων τὰς δύο προστεθείσας έπιστολάς και τόν περι 'Εκκλησίας Στρωματέα λόγον.

Δύο κώδικες παραδίδοντες ταῦτα διεσώθησαν: α') 'Ιβήρων 353 και β') 'Αλεξανδρείας 36(190). 'Ο 'Ιβήρων 353 έγράφη τῷ ,αγγ' έν Αιγύπτῳ χειρὶ Μαξίμου αρχidiaκόνου. 'Ο 'Ιβήρων 353 δέν είναι δυνατὸν νὰ ἦτο τὸ πρότυπον του Θεοφίλου, διότι τῷ 1801 δέν εύρίσκετο έν Αιγύπτῳ. Σημείωμα έν τῷ κώδικι πιστοποιεῖ τοῦτο: *Νεοφύτου κτήμα Σαντορήνης του Μαυρομμάτη. Νῦν δὲ ἀφιέρωται τῇ Μονῇ τῶν 'Ιβήρων και ό ἀποξενώσας υπ' ἔστω του ἀποθ(εο)ῦ ἀφορισμοῦ. ,απκγ' 1.*

'Ο ἕτερος κώδιξ, ό 'Αλεξανδρείας 36 (190), είναι αυτόγραφος Μελετίου του Πηγα². Παραδίδει ακριβῶς ὅσα άντέγραψε και ὅσων μνημονεύει ό Θεόφιλος και είναι βεβαίως τὸ πρότυπον, τὸ όποιον εἶχεν υπ' ὄψει ό Θεόφιλος διὰ τὰς δύο έπί πλέον έπιστολάς του Πηγα.

'Η άνεύρεσις του προτύπου του Θεοφίλου Λιβύης διὰ τὴν πρὸς Εὐδοξίαν έπιστολήν του Χρυστοστόμου είναι δυσχερεστέρα. Κατὰ τὸν έλεγγον τῆς χειρογράφου παραδόσεως ἢ πρὸς Εὐδοξίαν αὕτη έπιστολή παραδίδεται εις τὸς έξῆς κώδικας:

'Εθνικῆς Βιβλιοθήκης 'Αθηνῶν 1322, ΙΘ' αἰῶνος.

'Αλεξανδρείας 296, ΙΘ' αἰῶνος.

Παρισίων, Suppl. Gr. 1040, ΙΘ' αἰῶνος.

Marcianus 805 (olim 504), ΙΔ' αἰῶνος³.

Escorial 437 (Ψ - ΙΙ - 6), ΙΔ' αἰῶνος⁴.

Arundelian 528, ΙΕ' αἰῶνος⁵.

'Εκ τούτων οι κώδικες 'Εθνικῆς Βιβλιοθήκης 'Αθηνῶν 1322, 'Αλεξανδρείας 296 και Παρισίων Suppl. Gr. 1040 είναι ἀπόγραφα του Πατμια-

1. Χ ρ. Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ, 'Αλεξανδρινὰ σημειώματα, ΚΓ'. 'Ο υπ' αριθ. 353 τῆς Βιβλιοθήκης τῆς έν 'Αθῶν 'Ιερῶν Μονῆς τῶν 'Ιβήρων κώδιξ περιέχων σύγγραμμα του Μελετίου Πηγα, 'Εκκλ. Φάρος 14 (1915), σελ. 133.

2. Γ. Χ α ρ ι τ ἄ κ η, Κατάλογος τῶν χρονολογημένων κωδίκων τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Καΐρου, ΕΕΒΣ 4 (1927), σελ. 156.

3. Α. Ζ α ν ε τ τ ι - Α. Β u ο n γ ι ο ν α ν ν ι, *D. Marci Bibliotheca*, Βενετία 1740, σελ. 266 - 268.

4. Ε. Μ i l l e r, *Catalogue des manuscrits grecs de la Bibliothèque de l'Escorial*, Παρίσιοι 1848, σελ. 382, 421.

5. J. F o r s c h a l l, *Catalogue of Mss in the British Museum*, Λονδίνον 1834, σελ. 156 - 158.

κοῦ 396. Ὁ Marcianus 805 εὐρίσκειτο εἰς τὴν Μαρκιανὴν Βιβλιοθήκην ἤδη τῷ 1740, ὅτε τὸν περιέγραφον οἱ A. Zanetti καὶ A. Buongiovanni. Ὁ Escorialensis 437 ὑπῆρχε εἰς τὴν Βιβλιοθήκην πρὸ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ 1671 καὶ περιγράφεται εἰς τὸν κατάλογον τοῦ Nicolas de la Torre. Ὁ Arundelian 528 δὲν εἶναι βέβαιον πότε εἰσῆλθεν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ British Museum· ὁ Forschall τὸν καταλογογραφεῖ τῷ 1834 καὶ ἀναφέρει ὡς πρότερον κάτοχον Johannem Gremperium. Δὲν φαίνεται πάντως πιθανὸν ὅτι ὁ κῶδιξ οὗτος εὐρίσκειτο ἐν Αἰγύπτῳ τῷ 1801. Ἐκ τῶν γνωστῶν κωδίκων, οἱ ὅποιοι παραδίδουν τὴν πρὸς Εὐδοξίαν ἐπιστολὴν τοῦ Χρυσοστόμου, οὐδεὶς εὐρίσκειτο τῷ 1801 ἐν Αἰγύπτῳ, ὅτε ἀντέγραφε ταύτην ὁ Θεόφιλος εὐρῶν ἐν τινὶ χάρτῃ παλαιῷ.

Ὁ Ἰω. Σακκελίω εἶχεν ὑποθέσει ὅτι ἀλλαχοῦ καὶ πιθανῶς εἰς τὴν Πατριαρχικὴν Βιβλιοθήκην Ἀλεξανδρείας θὰ διαπιστωθῇ ἐὰν ὑπάρχη καὶ ἕτερος τόμος ἐπιστολῶν τοῦ Πηγᾶ, δεδομένου ὅτι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ Πατριαρχικοῦ 396 τὸ ἐπιστολᾶριον χαρακτηρίζεται *Τόμος αος*¹.

Τὸ πρότυπον τοῦ Πατριαρχικοῦ 396, ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς 524, δίδει τὴν κλειῖδα εἰς τὸ θέμα. Κατὰ διαστήματα ὁμᾶς ἐπιστολῶν χαρακτηρίζεται ὡς τόμος, οὕτως².

σελ. 170 *Τέταρτος* καὶ ἐν τῇ *ῥα δος*.

σελ. 218 *τόμος δ'*.

σελ. 320 *τέλος τοῦ δου τόμου*.

σελ. 321 ἐν τῇ *ῥα ε'*.

σελ. 393 *ἕως ὧδε* καὶ ἐν τῇ *κάτω δεξιᾷ ῥα τόμος*.

Ἐπομένως ὁ γραφεὺς τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ 524 Μάξιμος ὁ ἀρχιδιάκονος ἐχρησιμοποίησε τὸν ὄρον «τόμος», ἀλλ' ὄχι ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνεξαρτήτου βιβλίου ἢ τεύχους. Ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ τμήματος, τοῦ μέρους τοῦ βιβλίου. Κατὰ ταῦτα δὲν πρέπει νὰ ἀναμένηται ἡ ἀνεύρεσις καὶ δευτέρου «τόμου» ἐπιστολῶν τοῦ Μελετίου Πηγᾶ.

Οὕτως τὰ κατὰ τὸν Πατριαρχικὸν 396 τίθενται ἐπὶ τῶν ἐξῆς· Ὁ κῶδιξ συνεγράφη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου υἱοῦ τοῦ Ἰέρακος κατὰ τὰ ἔτη 1601 - 1602 ἢ 1603 κατὰ τὸ παλαιότερον αὐτοῦ μέρος καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου τοῦ Λιβύης (ἀργότερον πατριάρχου Ἀλεξανδρείας) μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1801 - 1819 κατὰ τὸ νεώτερον μέρος. Τὸ πρότυπον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦτο ὁ Ἱεροσολυμιτικὸς

1. Πρβλ. σελ. 164, σημ. 1.

2. Δυστυχῶς ἐλλείπει τὸ πρῶτον φύλλον τοῦ κώδικος. Οὗτος ἀρχεται ἀκέφαλος ἀπὸ τμήματος τῆς δευτέρας ἐπιστολῆς. Διὰ τοῦτο δὲν γνωρίζομεν ἐὰν καὶ ἐν τῷ Ἱεροσολυμιτικῷ κώδικι ἐγράφετο «τόμος α'», πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὑποθέτομεν.

524. Τοῦ Θεοφίλου Λιβύης τὸ πρότυπον διὰ τὰς δύο ἐπιστολάς τοῦ Πηγᾶ ἦτο ὁ κῶδιξ τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 36 (190), αὐτόγραφος τοῦ Μελετίου τοῦ Πηγᾶ. Ἀπομένει νὰ ἀνευρεθῇ τὸ πρότυπον τῆς πρὸς Εὐδοξίαν ἐπιστολῆς τοῦ Χρυσοστόμου, τὴν ὁποίαν ὁ Θεόφιλος ἀντέγραψεν εὐρῶν ἔν τινι χάρτι παλαιῷ.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Γ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

Handwritten title or header in a highly decorative, calligraphic script, possibly a mix of Greek and Arabic characters.

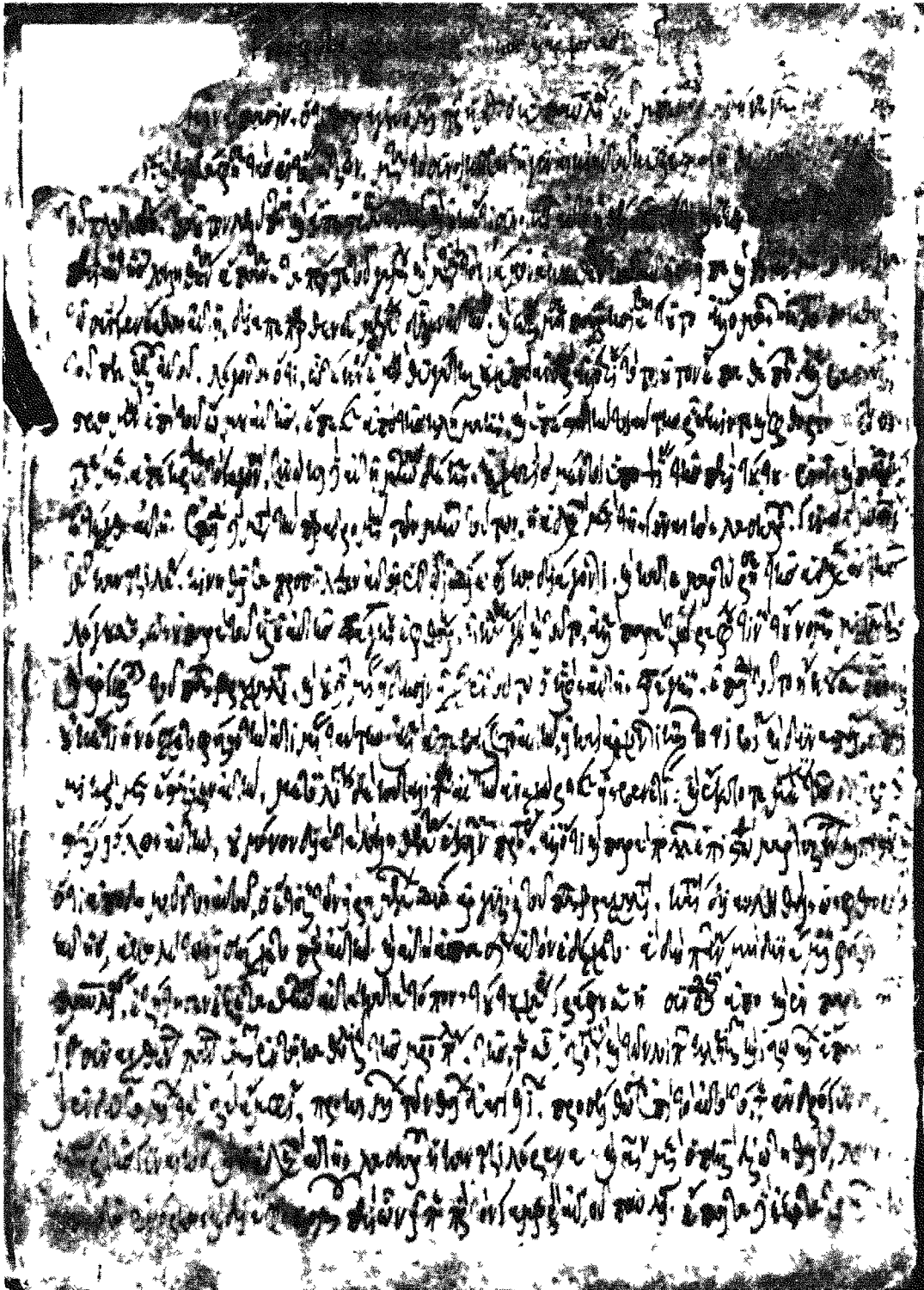
Main body of handwritten text in a dense, cursive script, likely a form of Greek or Arabic script. The text is arranged in approximately 25 horizontal lines, filling most of the page's width. It appears to be a detailed letter or a short treatise.

ο δε αδελφου μου...

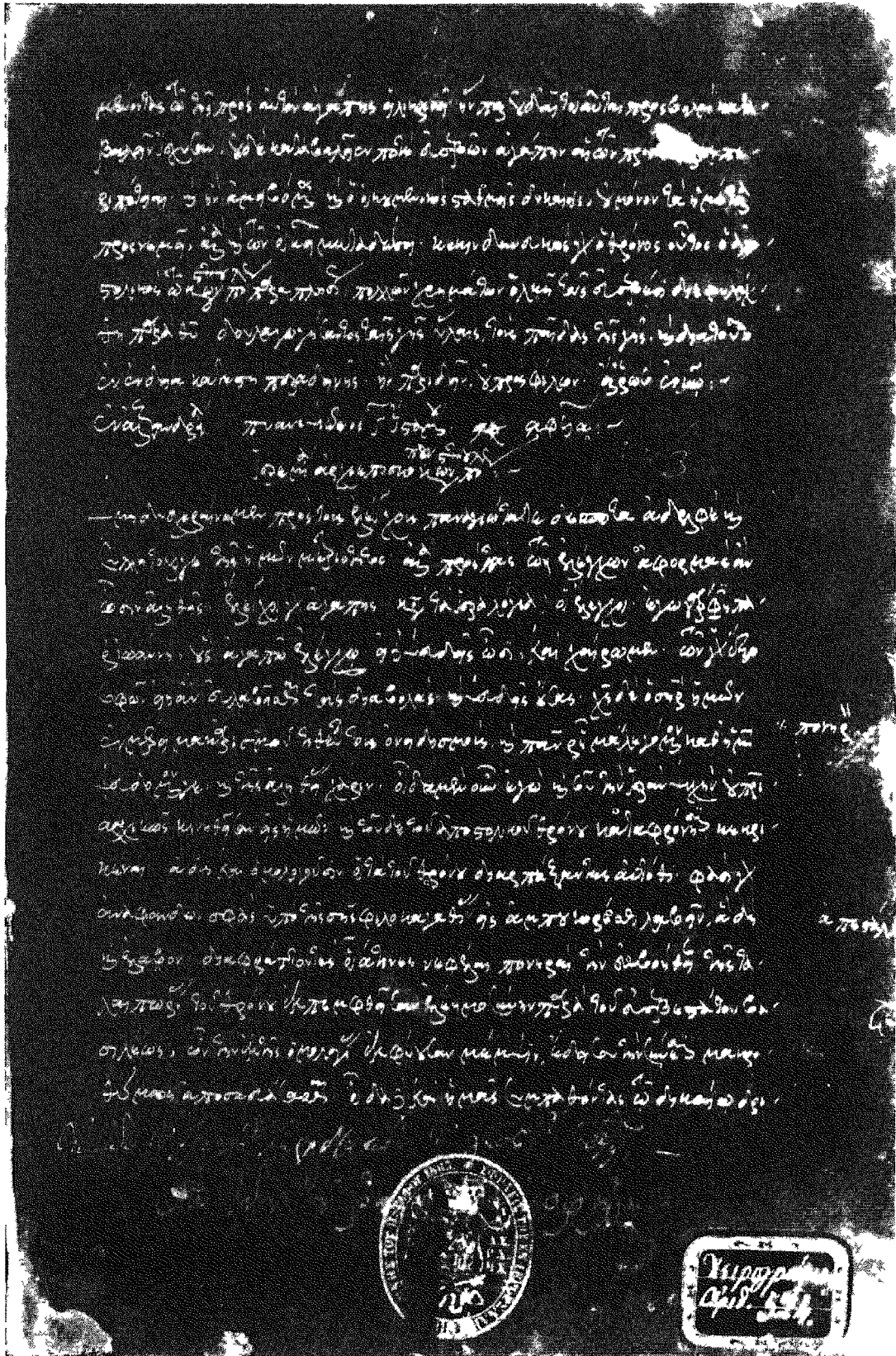
[Faint, mostly illegible handwritten text in a historical script, possibly Greek or Latin, covering the upper two-thirds of the page.]

[Large, bold handwritten signature or seal in the same script, featuring a prominent circular emblem or initial.]

"Εγγραφον Μελετιου του Πηγα, 19 Ιανουαριου 1597. Δια χειρος Αλεξανδρου, υιου του Γερακος.

Κώδιξ Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν 1474 Διὰ χειρὸς Ἀλεξάνδρου, υἱοῦ τοῦ Ἱέρακος.

Ἱεροσολυμιτικός (Παναγίου Τάφου) κώδιξ 524, φύλ 1 Διὰ χειρὸς Μαξίμου, ἀρχιδιακόνου Ἀλεξανδρείας